

VÝKLAD ČÍTANKY

pro

školy obecné i měšťanské.

(Vydání v osmi dílech.)

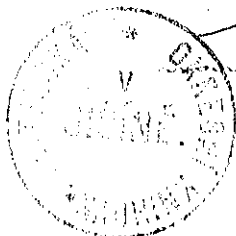
DÍL II.

SEPSAL

JOS. JEDLIČKA,

jub. učitel c. k. ústavu učitelského v Praze.

V PRAZE 1880.

NAKLADATEL FR. A. URBÁNEK, KNIHKUPEČ

pro literaturu paedag. a pomůcky učebné.

Hlavní administrace a expedice vychovatelského týdeníku „Posla z Budče.“

SLOVUTNĚMU PÁNU,

PANU

ŠTĚPÁNU BAČKOROVĚ,

ŘEDITELI OBECE ŠKOLY „U MATKY BOŽÍ VÍTEZNÉ“ V PRAZE,

SPOLUZAKLADATELI „STARÉ“ A ČESTNĚMU ČLENU „NOVÉ BUDČE“ PRAŽSKÉ,

VĚHLASNĚMU SPISOVATELI V OBORU ŠKOLSTVÍ,

STAROSTOVI „MATICE KOMENSKÉHO“

a t. d. a t. d.

U ZVLÁŠTNÍ ÚCTĚ

VĚNUJE

SPISOVATEL.

Část methodická.

§. 1.

Úkol druhé čítanky.*)

Čítanka druhá k tomu jest, aby děti, *přiučivše se písmu tiskovému*, zdokonalovaly se ve čtení, *četly správně a zřetelně* a takto zároveň uvykaly poněkud čísti s náležitým přízvukem větám; k čemuž mají býti vedeny krátkým a přiměřeným *výkladem slov a věcí*. — V mluvnickém a pravopisném ohledu má věsti mládež k jasnému vyrozumívání a pojímání, jakož i k náležitému upotřebování všeho, co obsahuje v oddělení tomto. Konečně mají děti *učiti se z ní nappaměť článkům vybraným.***)

Látka této čítanky nejenom má poskytovat příležitosti ku *cvičením jazykovým*, nýbrž také k tomu po zákonech paedagogiky a didaktiky musí sloužiti, aby *rozum* dítek se broušil, *srdce* aby šlechtilo a *vůle* upevňovala se; co zatím *přídátek o mluvnici a pravopise* upravuje stanovisko, s něhož *poblížejíce*, budeme učiti mládež *mluvnici a pravopisu* více prakticky, nikoliv tedy po způsobu nepřirozeného jakéhosi vnucování odtazitých pravidel, aby takto děti vhodným cvičením-se učily se postupně vyrozumívati *řeči spisovné*. Vpraví-li se učitel dobře v úkol tento a nechá-li sobě na tom záležeti, aby jej vhodně a prakticky prováděl, bude takto pouze jen o nejbližších a tomu věku dítek nejvhodnějších věcech z oboru mluvnice pojednávat i tyto mládeži k *amatování* ukládati; nejlépe času bude pak věnovati *cvičením jazykovým*, předebíraje tato na bezpečném základě dříve již nabytých názorův a představ. Dále bude cvičiti děti, aby vedle správného a zřetelného čtení *učily se říkati čtené k daným otázkám*, jakož aby paměti svěřovaly, co důležité a přiměřeno.

*) Přihlížtme tuto k *osmiřádní měšťanské škole*; podle potřeby změní se i tuto všelicos.

***) Viz *Učební osnovu*, uveřejněnou nařizováním c. k. zemské školní rady ze dne 15. března 1877 č. 115.

Č t e n í.

V I. třídě nebylo lze pomysleti na jiné, než aby dívky vedle přípravných cvičení k nazírání a mluvení, hledících k věcem z okolí dítěte, *vycvičily se v hláskách a písmenech latinským písmem psacím a četly a po slabikách zvolna a zřetelně.**) Učitel musí býti rád, když na konec roku žáčkové jeho dovedou krátké články zdlouha čísti; potěšení jeho bylo by ovšem větší, kdyby znamenal, že již na tomto I. stupni nadanější dívky některou povídku se slušným hlasem předčítají, čehož ovšem jen u takových článků lze nadíti se, jejichž obsah není příliš vzdálen úzkého ještě oboru věcné známosti dítek.

V II. třídě, kde ukládá didaktika učícímu, aby mládež naváděl vedle postupného cvičení-se v mechanickém čtení správném a zřetelném také poněkud i ku čtení s přízvukem větným,**) přicházejí s novými podmínkami také nové obtíže na jevo, jichž hlavní těžiště v té okolnosti hledati jest, že *v nedostatku jasného vyrozumívání toho, o čem čte se, nelze mysliti sobě čtení s jistým přízvukem.* Tažme se jen sami sebe, proč již některé útlé dívky, rozmlouvajíce o věcech z oboru činností a známostí jejich vyslych, kladou i na některá slova větší důraz než na jiná, a učiníme sobě dojistá odpověď: „*Vždyť tomu všemu dobře rozumějí, mluvíce z duše své a od srdce svého!*“ A ptejme se dále, za kterou příčinou sami, majíce někde veřejně předčítati, dříve potichu projdeme sobě knihu neb dotyčnou část její? A tu opět odpovíme sobě: „*Musím nejprve všemu tomu rozuměti, abych věděl, kdy a jak hlas svůj naříditi a dodatí čtení svému i živosti i barvitosti.*“

Okolnosti tyto jsou podle toho, aby makavě přesvědčily nás, že dívky dříve než ještě čtou článek některý, musí všemu, co v článku obsaženo, dobře rozuměti, tedy i *věcem i slovíčím a frásťm.*

Jako někdo, jenž navštíví krajinu některou, lépe vyzná se v ní a více se potěší, když byl dříve o hlavních místech jejích slyšel, zároveň tak i dívky dlí napnutě při článku, v němž ničeho nenalezají, co by na obzoru jejich poznání jako chmury temné vystupovalo.

Jsme-li již jisti, že dívky takto řádně ku článku přistupují, ještě neučinili jsme všemu zadost. Příklad prý učí! A tak i my *předčítejme nejprve sami vzorně články vysvětlené, a po nás nechť čtou žáci způsobilejší, aby slabší za nimi, když ne právě mužně vykračovali, aspoň bezpečně ku předu se brali, byť semotam i trochu pokulhávali podle většího neb menšího stupně vývoje svého.*

*) Viz opět *Osnovu učebnou. První třída.*

***) V této osnově dí se v odstavci: *Třetí třída* — při čemž budiž kromě správnosti a zřetelnosti *pilnější* ještě péče věnována přízvuku větnému. Patrně, že již v *II. třídě* věci té aspoň *pilná* péče má býti věnována.

§. 3.

Vykládání vůbec.

Vše, co bude při jednotlivých člancích čítanky vykládati, nelze tuto zvláště uváděti; proto že objem toho příliš velký jest, jakož i míra podle nestejného vzdělání dítek a nerovných jich schopností rovněž nestejnou se býti vidí. My z pestrého toho celku vyjímáme pouze, kterými směry musí každý výklad nésti se, aby mládeži obecně se posloužilo.

Jsouť pak hlavní tyto směry dva: a) *výklad věcný* a b) *výklad mluvní*. Onen vztahuje se ku věcem, o nichž v čítance pojednává se, a tento zase ku způsobu, jak o nich něco vypovídá se.

Na tomto stupni vyučování nebylo by radno vzdalovati obory a směry tyto příliš od sebe, protože dobře bude spravovati se tuto opět zásadou Komenského, jenž dí: „*Jako meč s pošvou a věno se sudem, tak věc se slovem musí jíti.*“

V té příčině ukážeme pouze, jak bylo by v této třídě zvláště vykládati

a) slova, b) věty a c) články celistvé,

a bude poskytnuto i příležitosti moci spatřovati, jak obě: *věc a forma* na tomto stupni vyučování dá pojití se v jedno, aby v těchto počátcích nestěžovala se práce dítkám tím, když by úmyslně trhalo se, co přirozeně spojeno.

§. 4.

Vykládání slov.

a) Slova, znamenající osoby neb věci, jich vlastnosti a činnosti takové, jež smysly pojímáme (pojmy smyslné i konkrétní).

Přemnohým takovým slovům rozumějí dítky této třídy náležitě, pojavše smysl jejich bezprostředně buď již v kruhu rodiny, aneb prostředně vyučováním v I. třídě; netřeba jich tedy vysvětlovati; leč by učitel jako na zkoušku a v příčině cvičení-se u některých přičinil se, aby dítky v rozmluvě o nich hotové již pojmy uváděly. Větší práce, ač ne příliš těžká, nastává učiteli vysvětlováním slov dítkám buď zcela neznámých aneb méně povědomých. jakož jsou zejména slova, znamenající zvláštní druhy a odrůdy těles přírodních a jiných, jež skoro v obor abstraktnosti zabíhají. Bude tuto tak vykládati, jak vůbec pojmy povstávají, t. nechat dítky nazírati na více předmětů stejného druhu na znaky společné a po vyměření těchto spojovati je v jedno.

b) Slova odtazitá či abstraktní.

Nemalou obtíží bude však učiteli vysvětlovati slova tato, jež znamenají věci, jich vlastnosti a činnosti, které nemohou býti

smysly pojaty, jako na př.: *bída, vira, dar, pyšnití se, zdokonalovati se, zdvořilý* atd.

Abychom i tuto úkolu svému řádně dostáli, musíme sobě vésti opět názorně; a nemohouce tuto věci, které slova znamenají, ukázati ani ve skutečnosti ani na obrazích, beřme moudré útočiště k vypravování a otazování-se. Stájtež zde některé příklady.

Bída. Učitel vypravuje část povídky Šmídovy. — Jednoho dne chtěl jíti Karel do školy. I prosil matku, proto že tato dítkám ničeho k snídání nedala, aspoň za kousek chléba. Matka pravila: „Nemám chléba, ani mléka, ani vajec, ani mouky a pražádných peněz, abych mohla něco koupiti. Jdi zatím do školy! Až přijdeš ze školy, dám ti pak něco jísti.“ — Matka neměla ničeho, čím by byla dítky nasýtila; měla *bídu*. — Kterí lidé mívají *bídu*? — Učitel vypravuje napotom povídku tu dále, jak t. podivným způsobem byla tato rodina nouze zbavena. (Viz: „Názorné vyučování“ od Vocela str. 17).

Zdvořilý. Učitel vypravuje: Bohuslava, když někoho staršího potkala, vždy řekla: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!“ aneb: „Dobrého jitra přeji!“ a j. Vešla-li do školy, řekla opět podobně, a když setkala se s nějakou paní aneb s někým, na kom záleželo, vždy slušně pozdravila a se uklonila. Bohuslava byla *zdvořilá*.

Jakými máte býti také vy? (Pouť dítky, co a jak bylo by jim při jednotlivých příležitostech činiti, aby zdvořilými se stávaly.)

Zdokonalovati se. Učitel vypravuje: Bohumil a Václav byli spolužáci. Bohumil byl ve škole pozoren a každého dne něčemu novému se přiučil; doma konal vše pilně a opakoval, čemu ve škole se učil. Tak rok od roku více uměl a když do školy již nechočil, dlužil se od pana učitele pilně knížky a čítával vždy po vykonané práci. Snažil se, aby čím dále, tím více uměl; — on *zdokonaloval se*. (Václav byl opakem jeho. Co a jak činil atd.)*

§. 5.

Vykládání vět.

a) Věty obyčejné.

Věty sestávají ze slov a vyznačují úsudky, jež vznikají buď spojením shodných, aneb rozpojením neshodných pojmů. Na př.: *Strom kvete* (strom — kvěsti). *Tulipán voní* (tulipán — voněti). Složené věty obsahují však dva neb více úsudků v jeden celek spojených, na př.: *Co dědové zachovali, děti dědívali*. (Dědové zachovali. Děti dědívali.)

*) Způsob vysvětlování takových pojmův ukázán i v čítance samé na některých stránkách.

Zároveň jako naučí se dítky v obcování s rodiči a jinými lidmi spojovatí s jistými obyčejnými a vůbec běžnými slovy i pojmy příslušné (na př. *strom, kostel, zahrada, velký, malý, mluvit, poroučeti*), uvyknou také ze známých jim pojmů tvořiti úsudky a podobně i lehčím, jednoduchým výpovědím lidí dospělých vyrozumívati. Takových nebude ovšem třeba vykládati. Než, mnohým větám dítky nerozumějí, a to hlavně v té příčině, že nejsou jim známa všechna slova, z nichž tyto věty jsou utvořeny, aneb že stavba vět příliš jest složena, na př.: *Uštěpačná slova do duše píchají. — Koně mívají zlé vášně.* Při podobných zjevech musí učitel slova neznámá způsobem shora naznačeným náležitě vysvětliti a vyrozumění celého obsahu věty složitější tím usnadniti, když v zábavné rozmluvě zamotanou větu přiměřeně rozčlankuje. Tak na př. musil by ve větách nahoře uvedených vysvětliti slova: *uštěpačné — píchá — vášně.*

b) Přísloví.

Mluvíce, užíváme někdy slov ve smyslu *nevlastním* či *přenešeném*, t. j. slov takových, jimiž jiné praví se a jiné zase rozumí se, na př.: *zlaté slunko, květ života, ráj srdce, bohatá žeň, ryzí náhled, vánek šepotá, potůček bublá a j. v.*)*

Slova ta snadno jest vysvětliti ze souvislosti celé věty, ve které nalezají se.

Podobně jsou také krátké věty (výpovědi), v nichž někdy jiné dí se a jiné zase rozumí se; jsou to přísloví, jichž čítanky hojně chovají, na př.: *Komu se nelení, tomu se zelení. — Člověk mluví, Pán Bůh mění. — Nikdo bez práce nejlí koláče. — Bůh vidí, kdo koho šidí. — Dvakrát měř, jednou řež. — Chudému Bůh není chudý. — Lež má krátké nohy.*

V příslovích jest moudrost a zkušenost národův uložena, a lid dle nich v životě rád a pilně spravuje se. — V té příčině sluší je také horlivě, avšak obezřetně vykládati, proto že někdy méně navádí k moudrosti, více však k opatrnosti, jsouce méně mravoučitelé, více ale pěstitelé způsobilosti a uhlazenosti života. —

Způsob jich vykládání u dítek menších musí býti právě názoren; pravdy, pokynutí, návrhy, výstrahy atd. jimi vyslovené musí mládež poznávati z jistých zjevů života skutečného.**)

Tak jako u vyvinování pojmů musejí býti dítkám předváděny předměty, při nichž mohly by nazírati na znaky, jež jistý pojem zahrnuje: tak zároveň tuto musí před očima dítek rozvinouti se děj (ze života soukromného, rodinného, občanského, národního, církevního atd.)

*) Viz o tom spis: *Tvary slohové, zástupky a vidy* od Jos. Jedličky.

**) Tak učí nás tomu i sestavení čítanky samé, když po vylíčení jistého děje aneb jisté události má na konci umístěné přísloví příhodné.

c) Mista z písma svatého.

Tuto bude podobně sobě věsti, jak ukázáno při vykládání významnějších vět a přísloví, a jak z uspořádání čítanky samé jest vidno. Vysvětlí se t. způsobem již povědomým neznámá neb zatemnělá slova textu, jsou-li v něm některá obsažena, načež na základě článku v předu uvedeného přivede se žákům na vědomí pravda textem vyslovená; tu ovšem samo sebou rozumí se, že dotyčný článek dříve také náležitě a dle pravidel didaktických vyložen býti musí.

§. 6.

Vykládání článkův celistvých vůbec.

A. Co obsahují články tyto a jak od sebe liší se?

Při pozorování věcí, které člověka obkličují, a událostí, jež vřkol něho sbíhají se, nezůstávají mohutnosti duše jeho nečinnými; člověk všelicos o nich sobě myslí, různé city se v něm vzbuzují, ba bývá i k rozličným žádostem pohnut. Na př.: Dítě vidí kvetoucí na zahradě růži červenou; znamená, že jinak vyhlíží než bodlák na úhoru rostoucí; nalezá na ní oblíby a rádo by ji sobě utrhlo. — V člověku vznikají *myšlenky* a buď se *city* a *žádosti*, které on dle přirozenosti své rád jiným sdílí. Způsob, jak takovéto sdílení děje se, nazýváme *slohem*. Nejobyčejnější děje se sdělování to slovy, ač i jinak lze toho docílití, jako na př. posuňky u hluchoněmých, hudbou, malbou atd.

My tuto na nejpřednější způsob pomýšlíme, nazývajíce jej *slohem slovesným*.

Celistvé články naší čítanky obsahují vždy soujem *myšlének*, *city* a *žádosti* jedné a též věci se týkajících, naznačený obyčejně v nadpisu článku; čímž vlastně liší se od tvaru vět, jež pouze jednotlivé myšlenky, rychlý výjev jistého pocitu atd. vyznačují.

Dělí se pak celistvé články čítanek našich ve dvě hlavní skupení, jsou tedy: a) *články prosaické*, v nevázané řeči psané; b) *články poetické*, básně, v řeči vázané (verše, rýmy atd.) psané.

B. Podstata článků prosaických (řeči nevázanou, prostomluvou psaných).

Prostomluva pochází z mohutnosti duše poznávací, jež tvoří *pojmy* (strom, ssavec), *úsudky* (strom roste, ssavec živí se). *Myšlnost* jest jejím zdrojem, účelem pak *učení*.

Články prosaické nemohly jinak než takto povstati:

Spisovatel znamenal

a) že něco děje neb dalo se, co buď pro svou dobrotu neb špatnou stránku může buď sloužiti za poučení jiným, aneb býti

jim výstrahou, a napsal tedy, co děje neb dalo se, jakým způsobem, proč, jaké byly, jsou aneb mohou býti z toho následky atd.; aneb

b) pozoroval bedlivě některou věc, jež jej zajímala zvláštností tvarů aneb v příčině užitku, který z ní buď skutečně vyplývati mohl, a napsal opět, co znamenal, aby také jiní o tom zvěděli a takto se poučili.

Projdeme-li všechny prosaické články našich čítanek, shledáme, že každý z nich prvým neb druhým způsobem byl vznikl, a že v nich buď vypravuje se o něčem, co bylo se sběhlo v jistých okolnostech, aneb že vypisují se v nich znaky jistých předmětů, jež člověka obkličují, a které on smysly svými znamená. K účelům našim mohli bychom dobře tuto naznačiti články prvního druhu jmenem *povídky a vyprávěnký*, články pak druhého způsobu *popisy*. Rozdíl obou tvarů zakládá se na rozdílu mezi dobou a prostorem, minulostí a přítomností, mezi pohybem a poklidem, a bude pak i při způsobu vykládání zároveň i podstatného tohoto rozdílu šetřiti.

C. Podstata článků poetických (básní).

Báseň pramení se z mohutnosti duše cítící co svého zdroje, ne poučení, ale *povznesení ducha nad obyčejnost* má účelem. Jak tedy as vznikly zase články rázu básnického? Ku př.: Spisovatel, znamená na louce rozmanité kvítí všeho druhu a rosu na něm se třpytící, unešen byl citem vděčnosti a důvěry k Pánu Bohu, jenž o vše se stará a vše ošetřuje, a napsal u svatém tomto zanícení článek „*Louka*“.

Jinde zase, všímaje sobě nevinných a hodných dítek jisté školy, tak radostně byl dojat, že sepsal článek „*Zahradka dítek*“, č. 15 atd.

Báseň tedy z citu pramení se a cokoliv přednáší a vypisuje, ve všem obráží se činnost obraznosti; libuje si v rozmanitosti veliké, ve zdokonalování věcí až do viditelnosti. Užívá mluvy vždy obrazné a úměru vyžaduje co nejuhlaženějšího.

Vším tím liší se články básnické patrně od prostomluvných, a na tento podstatný rozdíl musí i při vykládání ohled se bráti, abychom, vykládající básničku, hlayně a především ku šlechtění citu přihlíželi.*)

§. 7.

Vykládání povídek a vyprávěnek.

A. Příprava ku vyzrozumění obsahu článku.

Než článek čte se, musí býti učitel jist, že dítky všemu, co v něm obsaženo a celistvosť jeho podmiňuje, tedy i *věcem i slovům*

*) Viz o tom obšírně pojednání ve spisu: *Básnictví ve školách národních* od Jos. Jedličky.

rozumějí; proto že nerozumějí-li jistým stránkám z části, i pojmutí celku bývá mlhavé, nejasné a proto i neuplné. Celý děj učiní na mladistvého ducha dítek dojem, jenž jako obraz, když na něm všechny stránky předmětu zobrazeného nejsou patrné, nemívá dosti živosti a síly, jakmile mládež všemu, co ve článku uloženo, náležitě nerozumí. Při čtení článku rozvine se před zraky dítek obraz zajímavý, tak jako oku našemu představí se utěšený zjev při pozorování krásné krajinky. Chtějícce někam cestovati, rádi dříve dáváme se na důležitější místa upozorniti, proto že napotom i vše lépe spatřujeme. Slavný Goethe dí: „*Člověk vidí jen to, o čem ví;*“ a právě tomu tak.

Proto poslouží i učitel věci především, když, chtěje před mládeží obraz nějakého děje rozvinouti, upozorní dříve — tedy ještě před čtením — na nejdůležitější, t. hlavní předmět celé události a vysvětlí zároveň některá dítkám neznámá neb méně známá slova.

Tak na př. u povídky „Dráteník“ č. 94 jest hlavní věcí, že býti *poctivým jest pěkné a užitečné*. Příprava před čtením musí hlavně k tomu punktu směřovati. Tuto mohlo by se as následovně státi: Při vysvětlení významu některých slov, jež v praktické části jsou vytknuta, připomene také učitel něco o vlasti a životě dráteníků, aby dítky již dříve pro osobu, o níž jde tu, zaujal, a vída, že pozorny jsou, doloží: „O dráteníkovi budeme nyní něco pěkného čísti, jak totiž zachoval se co *člověk poctivý*; uslyšíte též, jak krásné jednání jeho prospělo mu.“

B. Čtení a vypravování obsahu čteného.

Vedle toho dojjista zvláště u slabších žáků prospěje a napomůže k nabývání zběhlosti u vyjádření, když budeme se vyptávati o obsahu delších článků po jednotlivých odstavcích. Nejprve ať odpovídají dítky pokud lze slovy knihy; později i dobře bude jinými slovy myšlenky své pronášeti.

C. Vedení dítek k bližšímu poznání úkazů a pravd v povídce obsažených; bližší přihlížení k podstatě článku.

To bylo by tuto as následovně činiti:

Učitel: Co vykonal dráteník pěkného a dobrého? — Děti: Mohl nabrati sobě věci, co chtěl, a nikdo by nebyl o tom věděl; on ale neučinil toho, zůstal u dveří a hlídal, až pán přišel domů.

Učitel: Dráteník nespáchal činu, jenž byl by ho připravil o lásku boží a přízeň lidí, zachoval svou čest a svědomí čisté, zůstav poctivým. Uvidím, jest-li i vy dovedly byste býti poctivými!

Učitel: Karel našel krejcar; co asi učinil? — Děti: Oznamil to rodičům neb panu učiteli, aby krejcar tomu dostal se, komu náleží. —

Učitel: Matinka odešla, a Liduška zůstala sama doma. Matinka nechala všechny skříňné s jídlem a penězi otevřené. Co činila asi Liduška? — Děti: Nedotkla se ničeho a nic neprohližela. —

Učitel: Jaký byl asi onen pán, když odešel a nechal byt svůj otevřený? — Děti: Byl neopatrný. — Učitel: A co mohlo se mu za to státi? — Děti: Mohl býti okraden. (Navádějme tuto stejným způsobem zase k opatrnosti, již má člověk povždy potřebi.

Podobně doložme dítkám, že pán, odměniv dráteníka, byl hodný a spravedlivý, a poučme je, jak i ony v podobných případnostech měly by činiti.

Na to vedme dítky, aby vyznavše se v článku, sebíraly hlavní myšlenky jeho a kladly je vedle sebe v přirozené posloupnosti, jak naznačili jsme to v *II.*, „*praktické části*“ spisu tohoto.

D. Čtení mezi řádky.

Dítky čtou článek opětně a sice větu po větě, a učitel vede je k bližšímu všimání si osob a věcí a jich poměrů rozmanitých, čímž patrně nabývají i širší a podrobnější znalosti o všem a zároveň i větší zběhlosti u vyjádření.

Ukážeme toho příklad na první větě téhož článku, která zní: „*Do domu jistého znamenitého pána přicházel čas po času dráteník, kuchařka dávala mu drátovat nádobí.*“

Učitel: Jmenujte některé osoby, které zvláště před jinými ctíme pro jejich úřad, zásluhy, učenost atd. Učitel: U nás na venku jest takovýchto lidí méně, ale v Praze a jiných větších městech jest jich mnoho. — Učitel: Co víte o Praze? — Děti: Praha jest hlavním městem milé vlasti naší. — Učitel ukáže na mapě, kde Praha leží. Učitel: Z které krajiny přicházejí k nám dráteníci? Proč opouštějí svou vlast? Kdy vracejí se obyčejně domů? Za kterou příčinou přicházel do domů onoho znamenitého pána? —

Učitel: Které bylo to asi nádobí, jež dávala mu kuchařka drátovat? — Učitel: Z jaké látky bývá obyčejně nádobí to? atd.

Dítky na tomto stupni vývinu se nalezající dovedou lehčí povídky samy sobě přečísti — při nepatrné pomoci se strany učitelho. V té příčině poslouží učitel výborně, když učiniv dříve náležitě opatření v příčině vysvětlení některých neznámých aneb zatemnělých slov článku, jakož i objasnění věcných poměrů podobných, povolí dítkám, aby každé pro sebe přečetlo v jisté době (5—10 minut) článek ustanovený, doloživ, že budou o jeho obsahu napotom vypravovati. Cvičení toto jest v ohledu didaktickém zvláště důležité. Tiché takovéto soukromné čtení jest za okolností jinak vhodných skoro předsíní úplného vyrozumění článku, vzbuzuje samočinnost dítek, učí je přemýšleti a cvičí i paměť jejich, dodává bystrosti. Dítky věduce, že budou musiti o obsahu čteného hovořiti, utkvějí na čteném a neupadávají tak snadno v onu zhoubnou tékavost a neřízvenou dráždivost, jež dostavuje se obyčejně za rychlým čtením kněh porůznu sem tam sehnanych, jichž obsah nikdy náležitě nezažije se.

Jakož již dříve pověděno, má býti učitel dítkám u předčítání vzorem pravým. Časté a dobré předčítání přispívá mocně ku poznání ducha řeči. Dítě naučí se jazyku hlavně od poslouchání, jsouc za to v prvních počátcích dojista nejvíce matce povinno. Matka předříkává, dítě po ní žvatlá a zmocní-li se některé formy mluvní, tu pučí, abych dle slov Wangomannových se vyjádřil, myšlénka za myšlénkou jako jarní kvítí bujně na krásném sadě.

Proto potážeme se také my s dobrou, když někdy místo předčítání článku budeme o obsahu jeho vypravovati, ovšem že z duše právě zanícené a od srdce k srdci, proto že ze života opět život plodí se.

§. 8.

Vykládání článků popisných.

Články tyto jsou, jak již shora pověděno, povahou svou velmi rozdílny od povídek, obsahující pouhé vypisování znaků a okolností jistého předmětu z oboru přírodopisu a zeměpisu. V té příčině bude i způsob, jak s nimi nakládati při vyučování, aby vzala z toho mládež užitek, jiný onoho, k němuž poukázáno při vykládání povídek a vyprávěnek.

Nejlepším prostředkem k tomu bude pilné a vhodné užívání obrazů, věci tyto znázorňující, aby dítky vše, o čem čtou, také znamenaly, což bude zvláště důležitým u předmětů mládeži méně známých; ačkoliv i u věcí známějších potká se práce tato s úspěchem, když totiž i podrobnější znaky jistého předmětu budeme s mládeží pilně vyhledávati, proto že takto i nazíravá moc dítek bude znáhati se, jakož bude dítkám i vědomostí přibývatí.

U věcech z oboru přírodního můjme po ruce pěkné obrazy, u předmětů zeměpisných zase mapy. My jsme v praktické části spisu toho neopomenuli upozorniti na způsob výkladu článků takových a tuto pouze připomínáme, že bylo by dobře vůbec takto sobě věsti:

- a) Před čtením vysvětleme na obraze aneb mapě*), čeho třeba, aby dítky, čtouce napotom článek, všemu také rozuměly.
- b) Při čtení zase doplňujeme vhodné látku, kde jen lze, a jak příležitost k tomu udá se.
- c) Poukazujeme při každé příležitosti na mocnost, lásku a dobrořivost Boží, jevíci se v životě každého tvora, jakož zároveň i v každém zjevu přírodním.

O člancích veršovaných, jež za články toho druhu jsou umístěny, promluvíme v odstavci následním u příležitosti pojednávání o způsobu vykládání básniček.

*) Může-li učitel mapu sám nakresliti, tím lépe, proto že budou se moci takto jednotlivostí pěkně po sobě představovati, co zatím na hotové mapě vše jest najednou podáno.

Vykládání článků básnických.

Básničky jsou v čítankách našich proto umístěny, aby na nich děti po namáhavějších pracích pookřály, a zároveň srdce jejich šlechtilo se. Obrazotvornost jest u dětí bez toho dosti živá, vše kolem nich žije, jakož myslí, že i vše ostatní zároveň s nimi cítí. A proto přijdeme jim vždycky vhod, když, jako bychom v odměnu kvítek básnický jim podávali, i moudré záměry vychovatelské za utěšeným dárkem tímto poukryjem.

Jakož báseň přýští se z citu a nikoliv z rozumu, musíme vedle tohoto momentu i působení vychovatelské rovněž na cit naměřiti. V II. třídě nebude ovšem lze chtít básničky jaksi systematicky vykládat; než při všem hovění musíme tuto přede jen věc pravou míti na zřeteli a dobře mířiti, abychom, když nelze nám pro obtíže vzdálenosti uloviti velkého jelena, aspoň bližšího zastřelili zajíčka. *Naměříme na to útlé srdéčko nevinátek chytře a již je trefíme, že buď bude se smáti aneb snad docela plakati.*

Stará škola našich didaktiků neměla vykládání básní za věc zvláštní. A tak dalo se, že vlastně nebyly ani vykládány, proto že pouhé vysvětlování slov jisté básničky, jak t. dalo se, *nemůžeme tuto nazývatí výkladem.*

My ale, chtějíce tuto věc samé posloužit, naznačíme, jak ode dávna již sami malým dětkám básničky vykládáme, a jak potkávalo se to vždy a potkává až dosud s úspěchem žádoucím.

A. Příprava ku pojetí obsahu básně.

V každé básničce panuje jistý tón, buď veselý, buď zádušný atd., který zavdal básníku podnět ku básnění a naladil jaksi strunky srdce jeho. Co viděl, slyšel a znamenal — hnulo srdcem jeho; buď byly to události života, buď zase zjevy přírodní atd. Tento tón musíme z obsahu básně nejprve vynajítí a zároveň snažití se, abychom také útlé strunky srdce dětského dle toho naladili. A to právě jest tou nelehkou prací přípravy ku pojetí obsahu jisté básničky.

Vyhledejme poněkud as příčinu, která zavdala básníku podnět k básnění, a máme látku, o níž když před čtením básničky budeme s dětkami buď rozmlouvat, aneb sami vypravovat, nastrojíme srdéčko jejich tak, že nám jemným citem svým porozumí, když budeme napotom článkuček předčítati. Mimo to musíme i tuto před čtením též takové významy vysvětlit, kterých děti neznají, aby nebylo napotom pojetí celého obsahu mlhavé.

V praktické části spisu jest při každém článku básnickém poukázáno ku vhodné takové přípravě.

B. Čtení.

Tu naskytne se příležitost, že mohou některé významy obrazné ještě lépe býti objasněny, jakož můžeme dítky k tomu vésti, aby obsah jednotlivých slok svými pronášely slovy, ovšem dle míry obratnosti u vyjádření.

Některé články veršované jsou vlastně jen pouhé bájky aneb výstrahy a poučení; tuť ovšem sama sebou odpadá potřeba přípravy takové, jak bylo shora o ní mluveno; postačí zde právě pouhý výklad slov některých.

§. 10.

Nástiny výkladů, jak učiněny v části praktické.

Jakož nelze všecky články čítanky v části praktické úplně a tedy obšírně vyložiti, aby úplna zadost činily i věci i tvarem pravidlům v části methodické vytknutým a srovnáním — proto že byla by z toho kniha ohromná a v příčině veliké ceny kruhům učitelstva našeho nepřístupná — podáváme v této části praktické toliko věci hlavní, k nimž bylo by při vykládání přihlížeti, a které mají být jako kostrou tohoto těla.

Při článcích, v nichž o něčem vypravuje se, uvedli jsme vždy toliko hlavní myšlenky článku, které bude mládeži po výkladu v celek sebrati; výklady článků popisných zase obsahují pokynutí k rozmanitému podplňování materiálu věčeného, a výklady článků básnických zejména poukazují ku vhodné přípravě, jak t. bylo by činiti, aby obsah básničky právě dobře pojat býti mohl. Na konci každého článku jsou však vysvětlena slova, jež by na tomto stupni vzdělání mládeže vysvětlena býti měla.

Nejde však z té okolnosti, že slovní výklad tento na konci nalezá se, že by mělo býti také skutečné vykládání takovýchto slov se strany učitelho až naposled předbíráno; učinili jsme takto pouze k vůli jakémusi pořádku.

Rovněž nepřidáno ku spisu tomu v zadu jakéhosi úplného provedení výkladu jistého článku, proto že zdá se nám to býti zbytečným, když již v methodické části vypsali jsme, jak by měl býti výklad nařízen. Každý učitel bez toho dle vlastního náhledu svého a možnosti své dovede za cílem vytknutým sobě vykročiti, když již cesty dobře jest povědom; a voditi někoho po cestách jemu s dostatek známých, bylo by poněkud dětinské. Praktické výstupy z oboru všech těchto věcí dějí se již bez toho v čekatelech, kde, co zkrivené a pochybné, narovnává a opravuje se.

§. 11.

Mluvnice a pravopis.

Již v I. třídě byly položeny základy k učení tomu; mládež učila se rozeznávat samohlásky krátké od dlouhých, poznala též souhlásky a dvojhásky, jakož učila se také čísti a psáti slova jedno- a víceslabiká a věty kratinké.

To vše bude v II. třídě opakovati ve způsob, jak naznačen v čítance samé, až překročí se ku vlastnímu úkolu této třídy, ježž. osnova učebná vykazuje, totiž:

Cvičení jazyková. Jednoduchá věta. Rozkládati věty ve slova, slabiky a hlásky. Jmenovati osoby a věci, jejich vlastnosti a činnosti a rozeznávati podle toho jmena podstatná, jmena přídavná, náměstky a slovesa, dále rod a číslo jmen, zvláště v I. a IV. pádě, rozdělit mezi podstatnými jmeny (m. r.) životními a neživotními; osoby a čísla sloves a tři časy. Písemná cvičení mluvnická, hledící k dělce a krátkosti samohlásek, jakož i k dělení slabik. — Žáci opisují snadné a krátké články z čítací knihy.

Jak by nejsnáze bylo dostáti úkolu tomu, spatřujeme v knize samé, kde pod čarou poučování a cvičení jazyková jsou naznačena; v té příčině nebudeme šfíiti o tom slov, připomínajíce toliko, že učitel může dítkám mimo úkoly tam uvedené podle potřeby ještě i jiných na základě čítanky ukládati, aby t. dítky náležitě zažily, čemu byly se učily.

Nejsme toho náhledu, jak kdosi pronesl jej, že t. články, obsahující materiál z oboru náboženského a mravného žití vzaty, neměly by brány býti za základ ku pozorování a znamenání zjevů mluvnických; míníme naopak, že právě tato látka lépe k tomu hodí se než jiná, proto že i obsahem svým více poutá a větší rozmanitostí „vyjádření“ vykazuje než články věc nějakou popisující. Zatím dovede sobě rozumný učitel povždy vybrati z velkého toho množství článků takové, které by nejlépe hodily se ku vysvětlení jistého zjevu mluvnického, jak z uspořádání čítanky samé patrno; a my tuto pouze radíme, aby dítky vedeny byly k tomu, by úkoly z oboru jazykového přinášely vypracované ve zvláštích sešitech, proto že takto i učitel nabude lepšího přehledu o činnosti dítek, jakož i dítky samy zaradují se, vidouce, jak krok za krokem dále přicházejí a větší zbhlosti nabývají.

Jakož jsou tyto napatrné zjevy mluvnické a pravopisné, které v čítance naší pod čarou spatřujeme, a jež v jisté odtážitosti mládeži předvádějí se, tuto pouhým jakýmsi soujmem učení toho, nesmí učitel zapomínati na hlavní prostředky, za nimiž lze mládež přivesti ku vyrozumívání řeči spisovné a ku správnému se vyjadřování, a tyto jsou: *Správné mluvení se strany učitele, časté rozpravy o obsahu čteného, opisování článků a jich naspaměť se učení atd.*

§. 12.

Čemu se mládež konečně z II. čítanky učí?

Přihlízejíce k učebné osnově, kde napsáno jest:

3. Ustanovení v příčině učebných knih pro realie: Zvláštních k vyučování přípustěných knih pro realie (zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodozpyt) smí se teprv v šesté třídě užívatí“ —

máme za to, že v II. třídě jest a bude užívatí čítanky jako základu k učení věcnému. Tou měrou nelze také vykládati zjevy z oboru učení věcného jinak než na základě čítanky, čímž také veřejnému orgánu tomu příslušně vykázána i působnost náležitá.

II.

Část praktická.

§. 1.

S Pánem Bohem.

Z I. odstavce článku toho učíme se, že počínajíc práci nějakou, máme Pána Boha za pomoe prositi. Poukazuje se tuto ku pravdě nezvratné, že člověk i při nejlepší síle, největších schopnostech a nejpevnější vůli ničeho by nevyřídil, kdyby mu Pán Svrchovaný neráčil přispěti milostí svou. Hodí se tuto některá dítkám dobře známá přísloví, jako na př.: *S Bohem počni v každé době, podaří se práce tobě.* — *Čiňme od Boha počátek a bude dobrý pořádek.* — *Nic bez Boha a j.*

II. odstavce, obsahuje krátkou modlitbičku před vyučováním, již bylo by asi takto vyložiti:

Pane Bože! Jsme ještě malí a slábí a málo sami dokážeme; račiž nám milostivě pomáhati, abychom při učení byli neomrzeli a stávali se stále moudřejšími a ctnostnějšími.

§. 2.

Zahrádka dítek.

V rozpravě vyvodí se, že dítky ve škole všemu učí se, čeho jest jim potřebí, a ke všemu dobrému se vedou, aby stali se z nich lidé řádní, kteří by líbili se Bohu i lidem.

Jako pěstuje bedlivý zahradník v zahrádce kvítky všeho druhu, aby byly nám k radosti, odchovává se podobně útlá mládež ve škole.

V to příčině mají dítky také pilně do školy přicházeti a bez přestání učiti se, aby jako kvítky v zahrádce utěšeně odrůstaly, kvetly a chutného ovoce zbožnosti, mravnosti a ctnosti vydávaly.

Na to vysvětlí se některá slova a místa, kterých vyložiti třeba.

Slunce se usmívá — působí blahodárně. *Krásné nebe* — krásná obloha. *Hojně* — mnoho. *Spanilost* — velká krása a

ušlechtilost. *Prosté* — jako nehledané, nenucené. *Dobré símě v srdéčku se rozstvá* — srdce se vzdělává, aby mělo zalíbení jen na tom, co dobré, krásné a ušlechtilé. *Utěšené kvítky* — kvítky, jež nás těší. *Kvítk dáří se* — dobře roste a zmáhá se.

§. 3.

Máš rozum.

Bůh dal člověku rozum, aby poznával věci vůkol sebe a užíval jich vhodně ku prospěchu svému. Co činí na př. zvíře za popudem přírody, má konati člověk za rozumem. Rozum malých dítek jest ještě slab, a třeba, aby, jako každá síla jiná, byl ponenáhla a postupně vzděláván a cvičen, až dospěje. Proto mají malé dítky poslouchati pilně lidí již dospělejších, když slabosti jejich přicházejí ku pomoci a dobře jim radí.

Jaromír byl také ještě rozumu slabého; nepoznával sám, že špatně byl by jednal, kdyby byl čistou čítanku svou, kterou mu otec koupil, by z ní učil se a ji šetřil, vyměnil za umouněnou aneb za malovaný mlč.

Vojtěch byl již starší a rozumnější; i poučoval upřímně bratříčka svého, jak a co měl by činiti, aby nechybil.

Jaromír uposlechl a prospíval, pilně do školy chodě, čím dále, tím více na rozumu.

Čiňte milé dítky, také vy takto a nenechávejte sváděti se od dítek zlých! Vzpomeňte sobě na Evu v ráji, která uposlechla svůdného hlasu hada a takto o veškeru blaženost se připravila.

Soudruh — kdo s námi a vedle nás žije, na př. spolužák. *Neznamenal* — nepozoroval, nevšiml sobě. *Namítal* — uváděl proti. *Vyměnití* — dáti něco za něco. *Zarmoutíš* — způsobíš bolest. *Pochopíš* — naznal rozumem svým.

§. 4.

Měří m.

V rozmluvě uvede učitel dítkám na mysl, že dříve užívalo se k měření délky, šířky a výšky sáhu, který rozdělen byl na stopy a palce (ukaz sáhovku), a poučí je, že nyní musí užívati se míry jiné, která od metru (přirovnej metr se sáhem) nazývá se míra metrická. Jako sáhovka jest rozdělena na palce a stopy, jest metr rozdělen na decimetry (10) a tyto zase na centimetry ($10 \times 10 = 100$).

K lepšímu pojetí měř pomocí metru některé věci nejprve sám, napotom nech ale některé dítky také měřiti a na tabul čísla míry zapisovati.

Dále ať děti jmenují, co vše metrem lze měřiti. Na př. plátno, sukno atd.

Každá síla začastým užíváním eviči se, až nabyvá stále větší zručnosti, tak na př. že oko lépe spatřuje a rozeznává, ucho lépe slyší, noha mužněji a pevněji vykračuje atd. Pouč u této příležitosti, jak lze vhodně evičiti a šetřiti zraku.

§. 5.

Přemáhej žádost svou.

Lidé žádají sobě mnohdy rozličných věcí; někdy jest, čeho sobě žádají, dobré a dovolené, někdy zase zlé a nedovolené. Udejte, čeho na př. můžete sobě žádati a čeho ne. Uslyšíte nyní, jak zachovala se Marie! Jak máte i vy činiti, když přijde vám žádost zlá.

Čtení.

Výklad slov:

Lahodně — příjemně, dobře. *Táhla* — vábila. *Pudila* — měla k něčemu. *Neklátíl* — nestřásal. *Žádosti nepovolím* — neučiním, k čemu mne má, vybízí.

§. 6.

Příroda.

1. Učitel sosnuje sobě vypravování o jistém otci, jenž chtěl dětem svým zvláštní způsobiti potěšení a zároveň poučení je vhodné, podnikl s nimi za krásného dne májového výlet. Dříve však, než vydali se na cestu, zastavili se v kostele, aby ranní pobožnost vykonali. Po mši svaté vyšli. Otec cestou rozmlouval se svými milými o místě, v němž nodávno byli, při čemž uvedlo se dětem na paměť, že chrám Páně, v němž Svrchovaného Pána uctíváme a k Němu se modlíme, jest obyčejně klenutý a obsahuje věci rozličné a někdy velice vzácné. (Děti, odpovídající otci, uvádějí: oltáře, krásné obrazy, náčiní drahé atd.) Tu na povýšeném místě zastaví se otec a usodne s dětmi, ukazuje, že venku nad námi také klone se oblouk jako v kostele, a že tuto podobně nalzáme se v chrámě, jen že mnohem větším, prostrannějším atd., připomena, že jest tedy také chrám, jemuž říkáme „chrám přírody“, totiž prostoru, v němž vše, co Pán Bůh stvořil, se nalzá.

Děti pozorující, uvádějí, co vše vzácného a zajímavého se tuto spatřuje, při čemž dojdou vysvětlení některé významy a fráse článku toho, jako:

Slunce jasné — jež světlo vydává; *obloha blankytná* — modrá; *luna* — měsíc; *lunu hvězdy k sobě zvou* — hvězdy vůkol, po straně měsíce rozestavené, jako by vybízely jej, by k nim blíže šel a s nimi ve společnosti dlel; *pás duhy* — jako pás vůkol těla

našeho, prostírá se duha po obloze; *červánky hravé* — červánky měnicí místa a velikosti, jako dítky, když hrají sobě, míst svých a skupenin mění každou chvíli; *věští* — předpovídají, dávají na jevo, že bude povětrnost jiná; *pestrý luk* — věci rozličných barev; *šatí luk* — pokrývají, nalezají se na něm. *Vzduch šepce* — vzduch vane, čímž vyvozuje se zvuk zvláštní; *davý* — veliké množství; *na suchu* — na zemi; *různost* — nestejnost, rozmanitost; *stavi se na odív* — ukazují se nám, abychom divili se jim; *ve shodě* — v stejnosti, podobnosti; *velebný* — přeslavný a překrásný a j.

Vypravování a vykládání ukončí se odchodem a cestou zpáteční.

2. Čtení.

§. 7.

Jak Bůh stvořil svět.

V popředí článku jsou postavena slova sv. apoštola, jenž dí, že každou věc někdo učinil, svět ale že Bůh stvořil. Na to vypisuje se stvoření světa, jak již vysvětlováno bylo dítkám I. třídy při vyučování náboženství. Netřeba tu tedy žádného výkladu více, a v té příčině pouze toliko vysvětlení některých slov a frází se přidává.

Na počátku — když ještě ničeho nebylo. *Země byla pusta* — nebylo na ní nikoho, ani rostlin, ani zvířat, ani lidí, tedy žádného života. *Světlo tmu prolétlo* — objevilo se světlo, a tma přestala. *Den byl rozsvícen* — den nastal. *Nebes báně* — nebeské klenutí nad námi čili obloha. *Slunce chod, měsíc, hvězdy vod!* — slunce, měsíc a hvězdy pohybují se pravidelně po obloze. *Slunce ve dne panovalo, měsíc v noci* — slunce svítilo ve dne a měsíc v noci. *Druh živočichů* — rozličná oddělení, třídy, jako na př. činí zvláštní druh ptáci, zvláštní zase ryby atd. *By byl posvěcen* — by lidé nepracovali, ale od práce odpočívali a Bohu sloužili.

§. 8.

Ke Tvůrci světa.

Ku pojetí obsahu článku tohoto stala se výkladem předešlého článku č. 7. již příprava dostatečná, a nezbyvá než provesti tuto ještě rozmluvu s dítkami o tom, za co vše jest nám Pánu Bohu děkovati, při kteréžto příležitosti mohou také udáti se výklady slov a frází dítkám buď zcela neznámých neb méně známých, jako:

Máš všechno všude ve své moci — vládneš všude a všim, bez Tebe nemůže nic ani vzniknouti, ani trvati, ani zajíti. *Vzňal's nad oblohou slunce, hvězdy* — učinil's slunce a hvězdy, abychom měli i ve dne i v noci světlo. *Večkrásným rouchem zdobíš lučiny* — necháváš překrásné kvítí na lukách růsti a kvěsti; *tvory naplňuješ hory, doliny* — všude učinil a umístil jsi tvory rozličného druhu;

nám jiný život dáš — povoláš nás po smrti na věčnost; *dušička k Tobě odletí* — přijde; *bude blahá ve Tvém objetí* — bude blažená u Tebe.

§. 9.

Věc přírodní — výrobek lidské práce.

1. Tuto není výkladu potřebí; pouze k vůli větší rozmanitosti mohl by učitel poveliti ještě: Jmenujte a) známé vám věci přírodní a b) výrobky lidské práce.

§. 10.

Pevná vůle.

1. Vhodnou přípravu ku řádnému vyrozumění pravdy v článku tomto vytknuté učiníme, budeme-li vypravovati dítkám dříve o mravečku, který nesa břímě, nemohl převleci je přes vyvýšenost půdy, když povždy upadlo mu, jak on neustal a opět a opět pro ně vrátil se, až konečně přec překonav obtíže, zvítězil. A proč medle? Měl pevnou vůli; na čem se ustanovil, provedl, nenechav se odstrašiti žádnými překážkami.

I nám bývá často u podnicích našich zápasiti s obtížemi; než máme-li vůli pevnou, nejsme-li vrtkavými, vše přemůžeme a cíle svého konečně přec jen dojdeme. Uslыšíme toho příklad v článku následujícím. — Učitel nejprve o obsahu článku zkrátka vypravuje, při čemž dojdou vysvětlení slova některá, jako:

Na lůžko — spáti; *neprodléval v lůžku* — neválel se v posteli a j.

2. Čtení.

3. Dítky vypravují také o obsahu, ale k jistým, přímým otázkám učitele, jako: O kom jest tuto řeč? Kolik osob se tuto uvádí? Čeho dočítáme se zde o Prokopu, čeho o Petru a čeho o otei? Čemu učíte se ze článku toho? Co budete i vy vždycky konati?

§. 11.

Člověk, zvíře, rostlina, nerost.

K tomu, co tuto obsaženo, dobře bude vybídnouti dítky: Jmenujte aneb napište jmena:

a) známých vám lidí dle povolání; b) známých zvířat; c) známých rostlin a d) nerostů.

§. 12.

Zvuky a hlasy.

Zde nelze jiného podnikati, než snad kratinké tyto věty jaksi rozšiřovati aneb jiné k nim přidávati, jako na př.: *Píšťala píská pronikavě. Oheň praská, jest-li že v kamnech zatopíme. Bič práská, mácháme-li jím. Vůz rachotí po dvoře atd.*

Hlasy zvířat at pamatují sobě dítky, aby dobře je udávaly.

§. 13.

Německá tiskací písmena.

Látka tuto snešená patrně jen k tomu má sloužiti, aby dítky učily se na ní čísti mechanicky; leč i zde lze k oživování vyučování přispívati rozličným přidáváním, doplňováním atd., jak ukázáno při výkladu I. čítanky v cvičení přednějších, na př.: *Do háje zeleného spěcháme. Vínó u Mělníka roste. Hochu! uč se pilně atd.*

§. 14.

O člověku.

Látku v tomto článku snešenou bylo by snad takto vhodně doplniti a zároveň i objasniti:

Bůh člověku dal mnoho předností, kterých zvířata nemají; *on jest nejdokonalejší a nejznamenitější tvor na zemi. Člověk stojí zpříma, vzhůru pohlíží k nebi a touží po Bohu, stvořiteli celého světa; od zvířat rozeznává se tedy již na první pohled nejen přímou postavou svou a krásnějším tělem, ale i svou řečí, kterou vymyslel duch jeho rozumný, a již může myšlenky své jiným náležitě sdělovati. Má patero smyslů: zrak, sluch, čich, chuť a hmat. Co znamenáme zrakem? sluchem? čichem? chutí? hmatem? Cokoli člověk vidí nebo slyší a smysly ostatními znamená, tomu rozuměti chce, to jest, to snaží se poznati tak, aby věděl, co je to, z čeho je to, jaké je to, nač je to, proč je to.*

Zvíře na jisté místo jest vázáno, *on ale po všem světě rozhledá se a rád by vyskoumal, jak se stalo vše, co v něm jest.*

Má rozum, přemýšlí o Bohu, *Tvůrci svém i světa jeho. Má cit a ze všeho, co krásné, ušlechtilé a dobré, milé cítí potěšení a raduje se; má vůli, a ta pobádá ho k tomu, aby, co rozum jeho za dobré uznává, a k čemu srdce jeho přilnulo, konal. Jestli mu nevyhnutelnou potřebou, aby tyto síly duše jeho řádným vychováváním v rodině a pilným vyučováním ve škole náležitě se vzdělávaly.*

Žádný jiný tvor na světě nemůže se vykázati těmito silami duše; a proto v tomto poznávání, cítění a snažení nic na světě člověku podobného není.

Konečně budiž v odstavci o těle lidském zvláště pojednávajícím vytknuto, kteří jsou hlavní údové těla (hlava, trup a končiny) a k čemu hlavně jsou. Tu dobře poslouží také obraz kostry atd.

§. 15.

H l a v a.

Tuto nevyhnutelně třeba, aby děti před čtením článku na částky hlavy *nazíraly*. Ačkoliv spatřují vše tuto vypsané na vlastní hlavě, bude přede s užitkem velkým, když bude moci učitel ukázati dětkám ještě skutečnou kostru hlavy aneb obraz její.

Po čtení přijdou v příčině náležitého zažití obsahu velmi vhod některé otázky, jako: Co jest na hlavě nahoře? co dole? co v pravo? co v levo? co u prostřed? co uvnitř? atd.

Dále výborně poslouží látka snešená v staré čítance, kde v příkladech vysvělen i také obrazný význam slova *hlava*, jako: *Hlavou* nazýváme také člověka, který jinými vládne, na př.: Otec jest hlava rodiny atd. *Hlavní věc* jest každá taková, která nad jiné vyniká, na př.: Hlavní město v Čechách jest Praha atd. Jsou také věci, které se podobají *hlavě* atd.

Konečně i na vhodná *příслови* v tom ohledu sluší zřetel vzíti, jako na př.: Co není v hlavě, bývá v nohách.

Když pak čítanka tato má býti také základem *učení věcného*,*) náleží tuto pojednati po ukončeném výkladu článku „*Hlava*,“ aspoň *přehledně*, po způsobu staré čítanky o *některých jiných údech těla lidského*, když naše nynější čítanka zvláštní článek látky této nevěnovala.

§. 16.

Pořádek v rodině.

1. Před čtením dobře bude uvesti v rozmluvu, že musí v každé společnosti lidské někdo býti, kdo tam jest předním, hlavou a pánem, a koho musejí ostatní poslouchat, nemá-li nepořádek panovati tam a jíti vše na rub. Kdo tedy porončí v rodině? a kdo musí poslouchati? Kdo ve škole? Kdo v obci, církvi, státu?

2. *Čtení článku.*

3. *Vyprávování o obsahu*, nejprve volně a napotom dle otázek vhodných, jako: Čeho všeho žádá Stanislav? Jak vždycky pochodil? Jak zachovala se čeládka? Jak matka? Jak otec? atd. Čeho nemají děti žádati? Co mají povždy činiti?

4. *Výklad některých slov a frází:*

*) Viz osnovu pro osmitřídni školy, kde stojí: „*Zvláštních k vyučování přípuštěných knih pro realie (zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopyt) smíte teprv v šesté třídě užívat.*“

Dle vůle jeho se říditi — činiti, co chce. *Uvijete věnec* — učinite. *Svěřila na opatrování* — odevzdala, aby pozor dala. *Vzdáliti se od ní* — odejiti. *Ustrojím* — uvařím, upeku atd. *Nevelím* — neporoučím. *Protivila se vůli* — nebylo, jak chce. *Není vůli na odpor* — není, jak nechtějí. *Neotálel* — nezdržoval se.

5. Dále bylo by dobře zaměnití článkek tento ve způsob, aby místo *Stanislava* uváděla se osoba dívky, na př. *Božena*.

§. 17.

Veliká písmena.

Tento článek opět více jest ku cvičení ve čtení mechanickém, ačkoliv mnohé věty v něm umístěné poskytují příležitosti ku *vykládání* a *rozpravě*, zvláště ony, které jsou příslovími.

Výklad stane se tu nejlépe, jest-li že k tomu přičiníme se, aby obsah vět takových pronášel se slovy jinými, na př.: *Ani sám se chval, ani sám se haň*. Ponech vždy jiným, aby tě chválili aneb hanili; neboť nemůžeš sám sebe tak poznávat, jako někdo druhý vykonanou zaslужuje odměny. — *Ani kuře darmo nehrábe*. Každý za práci vykonanou zaslужuje odměny. — *Almužna nechudí*. Co udělíš žebráku, tím neschudneš. Atd.

§. 18.

Tatínek toho nevidí.

1. Rozprava před čtením obsahu as tohoto:

Dítky, jsouce ještě nezkašené a nemohouce míti ze všeho ještě rozum, mají rády a ochotně poslouchati rady a napomínání rodičů a jiných lidí zkušených a moudrých. Stává se ale také, že zlé a zkažené již dítky jiné k zlému navádějí a od poslušnosti k rodičům odvracejí; hlasů takových však nemá býti slyšeno. Jakých následků to mívá, uslyšíte nyní.

2. Čtení.

3. Výklad slov a frází:

Nepřihodilo se — nestalo se. *Rmoutil by se* — bylo by mu líto. *Sváděl* — vedl k zlému. *Podobalo se* — zdálo se. *Nebyl jim na očci* — neviděli ho. *Notně* — hodně, velmi. *Způsobil si* — učinil, přivodil si. *Podarilo se* — poštětlo se. *Zřídka* — málo kdy. *Měl na mále* — byl by snad brzy umřel.

4. *Sebírání obsahu čteného v kratší tvar* dle otázek, na př.: Jakým byl Gustav? Proč? Co se mu za to stalo? Jakým stal se napotom? Jak budete vy budoucně vždy činiti? Kdo toho poroučí?

5. Také tento článek bylo by dobře zaměnití *uvedením dívky*, na př. *Marie*.

§. 19.

Látka — výrobek.

Zde bude také konečně vyvoditi výměry:

To, z čeho robí (dělá) se, jest látka. Jmenujte látky rozličné. *To, co z látky udělá (vyrobí) se, jest výrobek.* Jmenujte výrobky, které znáte, a udávejte zároveň i látky, jako na př.: Košile je z plátna — jest plátěná. Kotel jest z mědě — jest měděný. Atd.

§. 20.

Brada — řada.

Tento článek patrně jest ku cvičení mluvnického určen, než i tuto lze v oboru věcném vykonati něco, když totiž k vůli rozmanitosti povedeme na konec dítky k tomu, aby udávaly, co neb čím věci tam uvedené skutečně jsou, jako:

Čelo jest část hlavy. Kolo jest část vozu. Atd.

§. 21.

N e d ě l e.

Dříve než článek čte se, může učitel v příčině pojetí obsahu článku promluvit k dítkám as takto:

V šesti dnech stvořil Pán Bůh svět a sedmého dne odpočíval, chtěje takto ukázati, že mají dne toho také lidé světiti. V té příčině pracujeme i my po celý týden pilně a v neděli — v den Páně — od práce odpočíváme a pobožné skutky konáme. Okopáváme-li květinu a zalíváme-li ji, pookřeje a roste bujněji. Podobně děje se také nám, když po šestidenním namáhání v neděli u práci ustaneme. Oblékáme se v šat čistý a dychající volněji, spěcháme v neděli, jakmile zvonku kostelního zaslechnem, do chrámu Páně, abychom byli přítomni službám Božím a slyšeli také slova Božího. Na to jako okopání a pookřání vracíme se domů, načež odpůldne rádi vycházíme s milými svými — rodiči, bratry a sestrami — do přírody Boží, do lesů, hájů, sadů, polí, na louky atd., obdivující překrásné kvítí polní, naslouchající líbeznému zpěvu ptactva nebeského a rozmlouvající o Pánu Bohu a neskonalé Jeho láske k nám a tvorstvu veškerému. Jaká to nevinná radost a rozkoš čistá! Jaký to všude ples a jaké veselí!

Výklad některých slov:

Ranní šero — doba mezi nocí a východem slunce. *Plné ruce práce* — práce velmi mnoho. *K oddechnutí kdy* — krátký čas k pohovení si. *Zvonů hlas ohlásí nedělní čas* — zvoní se, a my víme, že neděle jest. *Požehnaní účasten* — byl jsem v kostele

přítomen, když kněz lidu požehnaní udílel. *S potěšením* — rád. *Stvořitel slovem moci své* — vyřkl slovo, a již bylo něco z něho učiněno, čeho by někdo jiný ani vedle největší moci nedovedl.

§. 22.

Vrána — brána — džbán — pán.

Viz č. 20.

§. 23.

J m ě n í.

Statky pozemské, pole, domy, peníze atd. nepochybně jsou mezi lidmi rozděleny; jedni mají jich velmi mnoho, oplývají vším, říkáme jim boháči a myslíme, že jsou právě šťastnými a blaženými; druzí zase trpí nedostatkem u věcech mnohých, jsou rádi, že jen tak jak jsou živi, nemajíce právě nouzi; jiní konečně jsou zcela chudobní, musejí už vyžebrávat sobě chleba vezdejšího; domníváme se, že úplně nešťastnými jsou. Blaženost a štěstí nezáleží však toliko ve statcích, penězích a pohodlí všeho druhu; jedině spokojenost duše a dobré svědomí činí člověka právě spokojeným; a často bývá prostý žebrák spokojenější než největší bohatec. Nemůžeme zkoumatí cesty, po kterých a proč nás Bůh vodí. Máme tedy každému přátí, čeho má, nezavídati mu toho a býti se stavem svým spokojeni.

Dítky pak především mají milým rodičům za dobrodiní jim stále prokazovaná děkovati a nezarmucovati je výčitkami, nemohou-li jim tolik poskytovatí, jako v domech zámožných.

Výklady slov a frází:

Zvěstovala — povídala; *pohledem domlouvá* — tváří se, ukazuje v obličeji, že zasluhuje domluvy; *zarvěla se* — začervenala se; *že myšlénky byly uhođnuty* — že matka poznala na ní, co a jak smýšlí; *vděčné uznání* — ukazování, projevování, že víme, jak máme vděčnými býti; *dopřává-li* — dává-li; *zajíčavým hlasem* — nesmělým, přetřhaným hlasem; *pohled byl smutnějším* — smutněji se dívala; *okem závistným* — okem, v němž viděti, že nepřije se někomu; *dáváš na jevo* — ukazuješ; *dobýváme sobě* — vyděláme sobě; *snáseti nedostatek* — trpěti nouzi; *hojně* — mnoho.

3. *Opakování* děje tuto vylíčeného dle podobných otázek, jak ukázáno v č. 18.

§. 24.

Chudé dítky.

1. *V přípravě* ku pojetí obsahu této básničky vypravuje učitel o dítkách chudičkových, jež v příčině bídy, která panovala v domě rodičů, žily velmi smutně, nemajíce ani šatu dobrého, ani pokrmu. —

Když jim matka nemohla nijak pomoci, napomínala je přede stále, aby v Boha důvěřovaly a k Němu nábožně se modlily. — Doprovázela je jednou ráno hladovy do školy, kam vzdor všemu přede stále pilně chodily; a tu zastavila se s nimi v kostele, a vykonaly vroucí modlitbu. — Mezi tím, co ubohé dětičky ve škole dlely, přišla do bytu rodičů neznámá paní se služkou a odevzdala jí nejen peněžitou podporu, nýbrž i potraviny. —

Jaká to radost dítek, když domů přišly! Pán Bůh vyslyšel jich a u milosti své pomoc seslal neočekávaně.

2. Při tom dojdou také i *výkladu slova některá a jisté fráse. Chvěly se zimou* — třáslly se. *Byly správkami chatrné*. — byly samé záplaty. *Držely se Boha* — modlily se k Němu a důvěřovaly v pomoc Jeho. *Nedotkly se jmění* — nikomu nic nevzaly, nekradly. *Byly dbalé* — příčinlivé. *Jasně jsou tváře* — jsou vesely a radují se. *Záře blahosti v očinkách se leskne* — jest viděti jim v očích, že jsou blaženější, a že tedy lépe se jim vede. *Dává na Boha* — spoléhá se na Boha a v Něho doufá.

§. 25.

Led — meď.

Viz opět č. 20 a 22.

§. 26.

Nikdo bez práce nejí koláče.

Tuto jest přísloví vysvětlené v povídce, jejíž obsah následovní jest:

1. Karel ničeho nechtěl dělati, jen se stále toulal; když však měl hlad, žádal na matce jísti. 2. Matka, chtěje jej potrestati a ku práci donutiti, nedala mu ničeho, byť by i sebe více byl prosil a sobě naříkal. 3. Karel musil konečně, ač hladov, práci svou vykonati, načež obdržel jísti a sobě pochutnal.

2. Výklad slov a míst některých:

Líchetil se — měl se k matce tak, aby se jí zalíbil. *Přehrst hrachu* — více hrachu, než vejde se do hrsti. *Vytratil jsi se jako rtuť* — odešel jsi tak rychle, jako rtuť čerstvě z jednoho místa na druhé přechá.

§. 27.

Stará chůva.

1. V příčině *vysvětlení* článku promluvíme k dítkám as v tento smysl:

Kdo nám něco dobrého prokáže, tomu máme býti za to vděčni i slovy i skutky. Mezi lidmi, jimž máme vděčnost svou projevovati,

jsou především rodiče, učitelé, jakož i všickni, jenž v mládí našem nás ošetřovali, vychovávat nás pomáhali, před vším zlým nás chránili a k dobrému vedli. A tu sluší také pilně pamatovati na chůvy, které nám ku prospěchu a ochraně mnoho nocí zmařily a pro nás se namáhaly. Zvláště pak máme v stáří jejich pomáhati jim jak jen lze; neboť ony v mládí našem pomáhaly nám. Jak odchovanci mají k nim zachovati se, uslyšíme v této povídce.

2. Výklad slov a míst některých:

Vystoupila ze školy — přestala do školy chodit. *Veselá mysl* — veselá. *Mohla práce zastati* — měla ku práci sílu. *Umluvili se* — řekl jeden druhému. *Zesnutí* — smrt.

§. 28.

S a m o t a.

1. Byt, v němž vše jest pořádko a čisto, musí příjemně dojímat každého, kdo do něho vstoupí, a přesvědčuje o tom, že obyvatelé jeho náležejí do třídy lidí lepších, jenž poznávají, jak potřebí okolí své a bydliště náležitě upravit, abychom mohli žítí tu spokojeně a blaženě. Naopak ovšem jest v bytě spustlém a zanedbaném.

Všimějme sobě jen zvířátek, jak řádně mají upravená obydlí svá, vizme na př. včelku a její úl, ptáčka a jeho umělé hnízdečko, odstraňující z okolí svého pilně vše, co by jim překáželo; a učme se taktéž činiti. Netrpme v domech a u věcech svých ani nepořádku, ani nečistoty, uvádějice sobě na mysl často slova: *Kdo hledí pořádku, nepřijde do zmatku.* — *Čistota půl zdraví.*

2. Výklady slov a míst některých:

Čím by je učila — čeho by jim podala, aby viděli, že je oti a jich sobě váží. *Dlela* — byla na čas. *Vydrhnuta* — náležitě vymyta. *Mísnič* — náradí, kde mísy, talíře atd. se nacházejí. *Tváře kvetly* — byly červené a svědčily o zdraví. *Potvrzuje se* — dosvědčuje pravdivost. *Doložila* — přidala. *Dbali* — starali se, pečovali. *Sestlilo* — zmáhalo.

§. 29.

Tisk — zisk.

Viz opět č. 20.

§. 30.

Bratr a sestra.

Z tohoto článku vyvíjíme následní:

- a) Jeník vybil sestru svou, aby, jsouce sami doma, zlého se dopustili; zapomínal, že Bůh i na skrytých místech vidí, co člověk činí.

- b) Anna chtěla bratra svého k tomu přiměti, aby uvedl sobě Boha na paměť, a proto ukazovala na nádenníka, který ve dvoře dříví štípal, a na sousedku, jež do síně viděla.
- c) Když Jeník nijak nevzpomínal na všudypřítomnost boží, ptala se ho Anna přímo, ničeho-li neví o oku božím, které porždy vše vidí.
- d) Jeník se vzpamatoval a nehřešil.
- e) Učme se od Anny, jak máme mladších bratrů a sester laskavě a vlídně napomínati, aby zlého varovali se. A co máme činiti, když nás někdo od hříchu varuje?

Výklad slov:

Něco na zub — něco, na čem sobě pochutnáme. *Oko boží proniká zeď i tmu* — Bůh vidí vše a ví o všem, co děje se na místech zděmi zakrytých a tmavých; tedy na místech, které zdají se nám býti jako skrytými.

§. 31.

Domov — obec.

Zde především učí se mládež vyznámovati významu slov: *domov, obec* a vedle ještě slov: *příbytek; sousedé, osadníci, obyvatelé domáci, lidé cizí*; a jest tuto souběžně s předešlým vyloženo, kdo jest *obecní starosta* čili *představený*, a k čemu jest *rada obecní* a *výbor* čili *sbor obecních starších*; jakož naskytuje se tu vhodná příležitost, buditi a živiti v mládeži vroucí lásku k nejužším kruhům, v nichž jest jí žiti, aby napotom odrostší, nesla se k nim srdcem vděčným. Prostředky k tomu jsou učitelé na snadě, a lehce dosáhne cíle svého, rozmlouvá-li s mládeží o tom, jak rádi vzpomínáme sobě na místo, kde prokázalo se nám cos dobrého; zvláště pak starší lidé jak v blahé památce chovají domov svůj a obec, v níž byli vychováni a k všemu dobrému vedeni; kde tolik krásných dob zažili atd.

Učitel, odbyv výklad textu, dobře učí, když dítky přirozeně povede k pozorování všech hlavních věcí, které jest jim znamenati v obci jejich; neboť taktéž vhodně činí se počátek k *vyučování zeměpisu*. Náležejí-li dítky školy jeho obci jedné, kreslí s nimi nejprve jednoduchý půdorys školy; načež přejde postupně až k celé obci, jejíž obraz podobným způsobem nakreslí jim na tabuli, a jakož dítky na tabulkách svých obrazec tento napodobují, všímají sobě všech důležitějších míst, radost z utěšeného zaměstnání toho majíce.*)) Přicházejí-li do jisté školy dítky z více obcí, dobře učí učitel, když jim také půdorysy ostatních obcí jednoduše nakreslí a s nimi o významnějších místech a předmětech každé jednotlivé obce pohovoří, aby učení jeho bylo jim zajímavé a napomáhalo záhy ku

*) Viz o tom krásné poučení ve výborné knize *Pout z domovu po vlasti* od Štěpána Bačkory.

poznávání výhod, jež ze žití obecného vyplývají. Při tom ovšem pozná mládež také strany světa a dovede podle toho v obci své orientovati se. Velkou mapu stěnnou, představující obec místní, dobře bylo by nyní vysvětliti.

Živočichové.

32 (37), 43, 56, 86.

Ve všech číslech, které tuto uvádíme, nachází se popsání rozličných zvířat známějších. Dítka této třídy nabyly již leckterých vědomostí o zvířatech v I. třídě, avšak tento materiál jest příliš chudobný a k tomu ještě dosti neurovaný. Jakož jest úlohou I. třídy, aby z názorů nabytých postupně tvořila pojmy a při tom i k známostem o věcech napomáhala, musí se v II. třídě i živočichové dítkám již známí podle znaků seřadovati a obšírnější popisy o nich sestavovati, jak také v číslech čítanky je nalezáme. Bude tedy nyní ukázati, jak třeba nakládati s články těmito.

Maje vpraviti dítkám pojem o některém druhu zvířat, vezmi obraz jednoho zvířete toho druhu a vyhledej na něm s dítkami znaky nejpodstatnější; napotom přístup k druhému a třetímu a učii taktéž. Konečně seber stejné a podobné znaky v celek a pod jedno jméno. Tak na př. maje vysvětliti co jest pták, vezmi obraz aneb vycpaný exemplář ptáka, ukazuj na peří, křídla, zobák, nohy atd.; a tak učii i při druhém, třetím atd., přidávaje k tomu jméno *pták*.

Podobně staniž se při vypravování všech ostatních pojmů, jako: ssavec, zvíře domácí, zvíře dravé, jednokopytník, hlodavec, pták dravý a j.

Vidí-li již dítka, čím zvíře to jest, vrať se opět k obrazu, který zprvu měl jsi, a vel pozorovati všecky zvláštní znaky jeho; načež vypravuj, čeho třeba věděti mládeži této třídy o zvířeti tom, způsobu jeho života, užitku atd., vyhýbaje se jak jen lze rozsáhlým výkladům a obšírnému popisování. Takto nejlépe vyložíš i článek, ježž bude napotom mládeži čísti. Obraz zvířete právě popsaného vyvěs pak na odív, aby dojmy dítek se oživovaly a v myslí utkvěly. Bez obrazů vhodných nelze práci tuto dobře předobírat; bez nich nelze se tedy škole v tomto oboru obejíti.

Jinou a velmi důležitou věcí při tomto oddílu vyučování školního zůstává, aby učitel při pozorování věcí přírodních obracel pilně zrakův dítek *k moudrosti, velebnosti, dobrotě a lásce Boží, jevící se v životě každého tvora a každé bytosti sebe nepatrnější*; neboť takto značně napomáhá se k ožívování citu nábožnosti a vědomosti k Pánu Bohu našemu. Článek 37. obsahuje porovnávání *koně s kočkou*, jež v tom záleží, že vytýkáme tu i *stejně čili podobné znaky, i rozdílné*. Dle příkladů těchto může učitel v příčině cvičení se dítek ještě i jiné věci přírodní porovnávat.

§. 33.

Kterak pes pánu svému život zachránil.

Jak vůbec známo, osvědčují zvířata — zvláště domácí — neobyčejnou přichylnost k lidem, s kterými jest jim žítí, byť by jim tito někdy i zlé činili. Kráva na př. se má k děvečce, která krmí ji, přívětivěji, než ke komu jinému; kůň poznává svého obsluhivatele, prokazuje se mu býti ochotnějším, než ke komu jinému atd., především pak pes to jest, který pána svého i při největších svízelech a nehodách všude provází a příkladnou věrnost k němu osvědčuje. — Mimo zjev v článku tomto líčený, bude dobře uvesti i událost, jak t. pes, provázející kupce, pána svého, jenž cestou jeda, nechal kdesi ležeti vak s penězi, byl se strany tohoto postřelen a přede vrátil se na místo, kde věci zanechané byly, a tam u věrnosti život skončil. Atd.

Výklad slov a míst:

Vracel se domů — přicházel. *Zbloudil* — přišel na jinou cestu. *Domáci* — lidé v domě bydlící. *Opodál* — nedaleko za ním. *Přihodilo se* — stalo, událo se.

§. 34.

Bříza — míza.

Viz opět č. 20.

§. 35.

Pozemky.

Vedle vyvinutí pojmů, o které v článku tomto jde, a sice: pole a role, louka, úhor, pastvisko, zahrada, květnice, zelnice, štěpnice, les, háj, obora, hvozď, bude tuto malých činiti dítkám poučení a výkladů o věcech jednotlivých, jak tuto naznačeno. — Má takto činiti se jakýsi počátek k učení o polním hospodářství.

- a) *Pole a role.* Na polích a rolích jest půda orná. Tato vzniká zvětráním skal a promícháním rozličných zetlelých látek z rostlin a zvířat. Tato půda nejenom že orá se, aby stala se drobnější, nýbrž i vláčí a válí se. (Dobře bude tuto ukázati buď vzorky neb obrazy některých novějších a lepších strojů hospodářských.) — Mezi polních má býti šetřeno, nemá se na nich pásti, aniž smějí se rozorávati.
- b) *Louky.* Louky mají pravidelně lepší a hlubší půdu. Po loukách, kde tráva roste, nemáme běhati, aby se tráva nepocuchala a nepošlapala. Na podzim, když dítky tam dobytek pasou, nemají prostopášnými býti.
- c) *Lada.* Lada a stráně sluší pokud jen lze na příhodných místech vysazovati stromy ovocnými, poněvadž na místech, kde stromy

- jsou, udržuje se více vlbka, tráva lépe roste (místa tak nevyprahnou) a kořání stromů nepřipouští, aby půda v příčině lijáků, přívalů atd. trhala se. Dále také okrašluje se krajina.
- d) *Úhor*. Za nynějších časů moudří hospodáři již neúhoří více, pěstují místo toho rozličné rostliny pioni, jako jetele atd., a obdělávají, hnojí pole lépe. Úhor jest příkladem lenocha, který, nemaje aneb nechťaje něco užitečného konati, přede nějak, obyčejně hříšně, se zabývá. A tak i v úhoru přede něco roste, aspoň bodláčí, svlačec atd.
- e) *Zahrada* (štěpuice) má býti pilně ošeiřována, aby tam stromy dobře růsti a dařiti se mohly (jmenují se práce zahradnické); dítky nemají stromů kaziti. Zelnice vydávají zdravé a chutné zeleniny, a květnice jsou k naší radosti a ku vyražení.
- f) *Sady, libosady a parky* vyžadují podobné péče.
- g) *Les, háj* poskytují dříví na palivo, stavivo atd.; o potřebě ochrany lesů sluší také důkladně pojednati. Velmi vhod přijde, jestli-že při každém odstavci povelíme, aby dítky jmenovaly věci, které kde jsou, na př. věci na poli, na louce atd.

§. 36.

Buď trpěliv.

Krásnou přípravou ku jasnému vyrozumění základní myšlénky této básničky bude, když v přiměřené rozmluvě uvede se dítkám na mysl Spasitel náš, Kristus Pán, jak přišel na svět, aby učil lidstvo právě a vodil je po cestách ku spasení vedoucích, a jak židé za vše to prokázali se mu býti nevděčnými, pronásledující jej až na kříž, kde On za nepřátele své se modle, pravil: „Otče, odpusť jim, neb nevědí, co činí,“ a takto za zlé dobrým se odplácel, byl po celý čas trpělivým, až k smrti kříže. — Po takovéto přípravě přejde se napotom k tomu, že i my dle příkladu jeho máme býti trpělivými a činiti jiným za zlé dobře; jak pěkně naznačeno v článku tomto, kde jabloň za příklad trpělivosti uvádí se.

Výklad slov a míst některých:

Širé pole — místo prostranné čili dlouhé a široké. *Báň pěstuje* — stará se o ni. *Divý nezveda* — člověk zpustlý, nezvedený. *Jabloň holi strýžňuje* — holi v jabloň tluče, jak když zvíře bitím strýžňuje. *Plod mu daruje* — dává mu ovoce.

§. 37.

Kůň a kočka.

Viz č. 32.

§. 38.

Jak rozdílně se kterým koním vede.

Jako dle obsahu článku rozličným koním nestejně vede se, podobně lidem. Má pak každý člověk spokojen býti v poměru svém a nemá naříkati sobě. Nevíme, proč Bůh tak s námi naložil, a jest-li že vše to, čeho musíme snášeti a postrádati, není aneb nebude nám k dobrému. Byť bychom měli snad i bídu a jsme při tom zdraví, máme přede za sebou ještě i lidi, kterým mnohem hůře jest, jako na př. mrzáci, nezuživci atd.

Výklad slov a vět některých:

Kyprá — drobnější, jemnější. *Pruhy* — dlouhé úzké části. *Doložil* — dodal. *Plot* — hradba. *Vzácné* — neobyčejné, drahé. *Dotvrzoval* — dodával. *Zahneme* — přijdeme cestou. Atd.

§. 39.

Kocourek a veverka.

V tomto článku jest znázorněna pravda, že nemáme nechat se od užitečné práce odstrašit, když práce tato stojí i něco více vynasnažení a většího namáhání, proto že trpělivost v práci hojně odměňuje se utěšenými výsledky.

Výklad slov a míst:

Dobrá hodina — chvíle milá, utěšená a příjemná. *Prohodí* — vyřkne rychle. *Nehodí se mi za oběd* — nechci míti to k jídlu. *Tvrdej výlupek* — co tvrdé a z čeho něco má se vyloupnouti. *Bude vděk* — přijde mi vhod. *Co v něm věst* — co v něm jest. *Jadérko vylouskne* — jádérko vykousne.

§. 40.

Růže — kůže — důl — půl.

Viz opět č. 20.

§. 41.

Selský statek. Vesnice.

Obydlí lidská jsou nestejná podle toho, jací lidé dle jmění a povolání v nich žijí. Sedlák obývá statek (udávají se věci, které ve statku jsou), chalupník chalupu (čím liší se tato od statku?) a domkář svůj domek (co bývá při něm?); mimo to jsou také, lidé, kteří, nemajíce svých bytů, bydlí v nájmu u jiných a nazývají se nájemníci nebo podruzi; toť jsou právě oni lidé nemajetní, kteří sedlákům a chalupníkům za plat v práci napomáhají.

Všecka taková stavení kdesi pohromadě jsoucí číní *vesnici*. Tuto bude také vytknouti, že bývá ve vesnici také chrám Páně (k čemu?) a škola (k čemu?) — Co vše ve vesnici jest? Vysvětlí u příležitosti té také, čím vesnice od města liší se.

Výklad slov a míst:

Dobrá hodina — velká. *Dorazili* — přišli. *Hafan* — pes. *Selata* — prasátka, podsvinčata. *Vyčastovati* — dáti k jídlu. *Ostýchavě* — nesměle. *Vybídli* — vyzvali, pozvali. *Skládala* — sestávala. *Kryt* — střecha. *Vtisklo se v paměť* — přišlo v paměť.

Pozn. U dětí, jež obývají město, bude třeba úkol na konci článku uvedený dle poměrů jejich přiměřeně zaměnit.

§. 42.

Dovtip se.

Při rozlušťování hádanek brousí se myslivá moc mládeže velmi, jakož i dívky také utěšeně při tom baví se. Některé hádanky jsou lehké, a dívky bez obtíže uhodnou věc, na kterou v hádance naráží se (viz na př. č. 90); jiné zase takových připravují jim obtíží, že i schopnější a bystřejší žáci v krutém zápasu podléhají, nemohouce věci žádané sami, tedy bez pomoci cizí, naleztí. Při prvních nebude mít učitel jiné práce, než v rozmluvě s dítkami vedené hádanku lépe objasnit; při druhých nastane mu ale povinnost pilného a vydatného napomáhání.

Hádanky zabalují často předměty rouškou hustší, aneb obsahují znaky své u velké vzdálenosti a protivě postavené, tak sice, že potřebí opatrného pořádání a přenášení, než v souhlasu uvedou se. Učitel musí tedy dívky jistou bezpečnou cestou vésti, aby z myslí jejich zmizely obrazy, jakých po přečtení hádanky rozčilená obrazotvornost dětská vyvozuje.

Rozluštění nalezá se tuto dole. Kolik učitelů jim porozumí, nevíme; málo jich přijde na tu myšlénku šťastnou, že teprv když obrátí knihu, dočte se.

§. 43.

Vůl a jelen.

Viz opět č. 32.

§. 44.

M l é k o.

Poučení velmi vhodné o nezvratné pravdě, že totiž lidé pitím mléka (a piji-li čerstvé vody) zdravějšími zůstávají než jiní, kteří v lahodných a uměle upravených pokrmech a nápojích silných, na př. líhových, si libují. Vždyť vypravuje dějepis, že předkové naši, byvše živi stravou sprostou atd., vyššího dosáhli věku.

Výklad slov a frází:

Lásko — tvář. *Vlaží* — dodává vláhy. *Nakosí* — kosou poseká. *Přijde jim k duhu* — budou se spravovati. *Kyprá tráva* — tráva v kypré půdě bujně rostoucí. *Syrce* — syrečky. *Popíjej* — pij zvolna.

§. 45.

Kozel a liška.

V tomto článku jeví se opět, jako v jiných báchách, zejména Esopových, schytralost lišky, která obelstila hloupého kozla. Dětky dovedou snad za pomoci učitele více takových příkladů uvesti; na př. vrána a liška a j.

Výklad slov, vět a frází:

Žízeň ukojili — napili se. *Ohlédnu se tobě pomoci* — ohlédnou se, jak bych tobě ven pomohla. *Dostala se na svobodu* — byla venku. —

§. 46.

C e s t y.

V tomto článku docházejí výkladu pojmy: cesta, pěšina, chodník, stezka, silnice, brod, lávka, most.

Při každém odstavci, pojem ten neb onen vysvětlujícím, bude poněkud pozastaviti se a látku rozšiřovati; jako:

- a) *Cesta*. Hleďme choditi po cestách rovných, nikoliv křivých. Toť platí také o žácích, když jdou do školy; nemají zabíhati, potloukati, zdržovati se, nýbrž mají přímo vykročovati ke škole. Sem hodí se také pěkné povědění: „*Cesty mohou býti rozličné, jenom vůli mějme stejnou.*“ Co jest cesta vozová? co pěší?
- b) *Pěšina*. Stává se, že lidé, aby cestu sobě zkrátili, dělají na polích, lukách atd. přímé pěšinky a taktó škodu způsobují. To býti nemá.
- c) *Chodník*. Stromů po stranách chodníku vysázených má býti šetřeno; poskytují v letě chladu, okrašlují krajinu atd.
- d) *Silnice*. Kamení z hromádek po stranách silnice nemáme roz-
hazovati atd. atd.

V dodatku ku článku tomuto budiž ještě připomenuto drah železných a vodních s poučováním, jak i tuto má člověk zachovati se.

Výklad slov a frází:

Opodál vesnice — od vesnice vzdálené. *Dala se pěšinou* — šla po pěšině. *Neschůdná cesta* — cesta, po níž těžce jde se. Atd.

§. 47.

Neškodme stromům.

Aby dítky k pojetí obsahu básničky této přivedl, rozmlouvá s nimi učitel o dvou cestách jim známých, z nichž jedna byla s obou stran stromovím vysázena, druhá zase stromů neměla, aby objevil se tu dítkám patrný rozdíl a vzbudila se libost při známenání krajinky, kterou stromoví zdobí. U příležitosti této vhodně poukáže se k užitečnosti stromů, jak líčí se v článku tomtó, jak totiž vydávají stínu, v němž pocestný mile a rád odpočívá, že květ stromů líbezně voní atd.

Výklad slov a míst některých :

Město výstavné a lidnaté — město, jež mnoho pěkných domů a četně obyvatelů má. *Tichá ves* — kde mnoho hluku se nenadělá jako ve městě. *Cesta přímá* — rovná. *Štěpné stromoví* — které chutné ovoce vydává. *Člověk okřívá* — stává se čilejším. *Zastavuje se v letu* — zůstává seděti. *Jablka se rdí* — červenají. *Zdá se tu býti částka ráje* — vypadá to jako v ráji, totiž překrásně. *Pán Bůh jest jeho původce* — stvořil jej.

§. 48.

Nemoudrý ovčák.*)

Z bájky této učíme se, že máme míti se na pozoru před lidmi lstnými a prohnanými. Ukazují se býti jinými, než v pravdě jsou, a takovýmto zevnějškem své bytosti oklamají nás. Přihlížejme vždy více ku vnitřní podstatě věcí, než ku zevnějšku.

Výklad slov, vět a frází :

Že se mu všech ovcí nedostává — že nejsou všechny. *Svěřil mu stádo* — dal mu stádo na opatrování. *Druha* — jiného vlka. *Hýřil s ním* — užívali všeho přes míru. *Chce ji na vlky udeřiti* — boditi. *Bloud* — člověk nerozumný, hlupák.

§. 49.

Vrána u džbánu.

Jakož v článku předešlém dále se doličování jednak schytralosti vlkovy a jinak zase neopatrnosti a obmezenosti ovčákovy, vypisuje a ukazuje se tuto vytrvalost, rozvážnost a opatrnost na vráně počínání sobě. Jest to obrázek podobající se obsahera svým článku o mravenci, který v přenešení svého břímě po tolikráte vrátil se, až konečně cíle dosáhl.

*) Článek tento patrně nařizen jest k účelům mluvnickým.

Výklady slov, vět atd.:

Velice — velmi. *Náhodou* — aniž by se byla k tomu přičiňovala. *Pokoušela se* — snažila se, chtěla. *Jala se* — počala. *Nebyla práce bez namáhání* — musila namáhati se.

§. 50.

Blýskavý kamének.

Podobně jako nemoudrý ovčák (č. 48) dle zevnějšíku soudil a byl oklamán, stalo se také synu mlynářovu, když měl křemen za diamant.

Mimo jádro z článku toho podané jest vytknutí tuto ještě dle postupu myšlének vedle sebe položených, jak následuje:

- a) Syn mlynářův byl pyšný, marnotratný a mlsný.
- b) Vyhledával prostředků, aby mohl zadost učiniti potřebám svým.
- c) Shledal, že klamal se; avšak za nerozumné počínání sobě dostalo se mu zaslouženého trestu.
- d) Zmoudřel a polepšil se.

Hleďme, abychom moudře jednali, a když zkušeností poučení, že v jistých případech nedobře činiili jsme, také zmoudřeli a polepšili se. (Příklad z písma: Syn marnotratný!)

Výklad slov, frází a vět:

Bystrý potok — potok, který rychle a prudce teče. *Hrnul pohrdlivě pysky a bradu vysoko držel* — dával i tváří svou na jevo, že jinými pohrdá a má se za něco vyššího, než jiní jsou. *Plytlval peníze* — vydával peníze bez potřeby. *Měl mlsný jazyk* — byl mlsný. *Jest syt* — najedl se dosti. *Marnotratný* — kdo zbytečně peněz vydává. *Vzal za vděk* — rád přijal. *Zatřpytalo se* — zalesklo se. *Neměl za jiné* — myslil. *Zpytování* — zkoumání. *Bylo sychravo* — jako by chtělo pršet. *Houser* — husák. *Mýtina* — mýto. *Hlava lysá* — holá. *Mysl bystrá* — síla duše dobře pozorující. *To pravíš býti diamantem?* — říkáš, že jest to diamant? *Vácný člověk* — vážený a úcty hodný. *Pyšní se* — nad jiné vynáší se. *Smyková cesta* — kluzká cesta. *Nepýkal toho* — nelitoval toho. *Zmoudřel* — stal se moudřejším.

§. 51.

Pramen — potok.

Nejlepší přípravou ku pojetí obsahu tohoto článku bude, když názorně vyložíme dítkám, jak z vod vystupují páry, které napotom snášejí a na novo co voda objevují se v tvarech zvláštních: pramének, pramen atd. K tomu také výborně poslouží vhodný nákres, aby z toho patrné bylo poznenáhlé sbírání se vod.

Na základě toho vyrozumí dítky věcem tuto vypisovaným dobře, když ještě vysvětlí se jim některá slova, některé fráse a věty, jako:

Pronesla — řekla, pravila. *Maje pokdy* — měl času. *Stoupalo se* — šlo se. *Místo rozkládalo se* — bylo před ním. *Nemohli pokročiti* — nemohli dále jíti. *Prýští čili vyrývá se* — vychází. *Kam se ubírá* — kam teče. *Vrouben byl travou a kvítím* — po stranách nalezala se tráva a kvítí. *Přibyl* — přišel, dostavil se. *Braly se cestou* — tekly cestou. *Vrchem* — nahoře. *Silnější voda* — větší voda. Atd.

Dále bude o jednotlivých pojmech tuto vypravovaných pohovořiti s mládeží as v ten způsob, jak ukázáno v č. 35, 41.

§. 52.

P o t ů č e k.

Potůček plní pilně, co mu Pán Bůh poručil, a koná čemu On ho naučil. *Běží od zdroje* — od pramene; *nežádá si pokoje* — nepřeje sobě, aby byl nečinným; *běží celou noc a den* — stále, bez přestání se pohybuje; *nikdy není unaven* — má ustavičně síly ku plnění povinností svých.

Takto zároveň i život lidský bez ustání jest; a vyžaduje, abychom neustávali u činnosti, stále se přičiňující, přiučující a zvelebující tou měrou, jak potůček zprvu nepatrný stává se krok za krokem mohutnějším, máme i my za duchem času mužně vykračovati atd.

Potůček má také u žití svém milou, nevinnou společnost: hovoří hezky (*má pěkný hovor*) s květinami na břehu a hraje si rád s nimi; a jeho *družičkami* (společnicemi) jsou *rybičky tiché* (hluku nečinící).

Kýž bychom také my snažili se vyhledávati povždy v životě společníků, jenž byli by mravů čistých a ušlechtilých a nemilovali hluku života nezřízeného.

§. 53.

Boby — zoby.

Tento článek opět patrně k tomu jest, aby zjevy mluvnické, pod čarou vyznačené, došly znázornění. Není tu ani třeba ani lze uváděti nástiny k jakémusi vykládání, toliko může se tu a tam všelicos doplniti a vysvětliti, aby při čtení snad opětněm vyvodilo se v jistých směrech živosti větší. Na př.:

1. *Počítáme boby*, když hrajeme. *Jeden bob*, dva boby atd. *Zoby* — zobáky. (K čemu jsou a jak i ptákův nestejného druhu bývají také rozdílný?) — *Lékař trhá zuby*, když jsou zkažené a způsobují bolesti. (Co činiti, zvláště v mládí, aby zuby zdravými zůstaly?) *Drvaři* (dřevaři) *kácejí* (porážejí) *duby*. (K čemu?)

2. *Supi jsou ptáci (jací?). Mlatci mají cepy (k čemu?). Ženci váží snopy (kdy?). Chudý (nádeník) dostal snop od hospodáře (k čemu?). V zahradě jsou štěpy (a co ještě?).*

3. Podobným způsobem bylo by na doplnění tvarů tuto kusých (jako stro—) věsti sobě. Na př.: *Horní strana pokoje jmenuje se strop (k čemu jest strop? z čeho jest udělán? atd.). Hrobník vykopal hrob (proč?). Atd.*

§. 54.

S n í h.

V známé překrásné básničce *Květinky v zimě* obsaženo skoro vše, co tuto. Vytknuto zde opětně, jak sníh pokrývá, zahřívá atd. rostliny — vlastně zárodky jejich — v zimě, aby nezahynuly a uchovávaly se k budoucímu (nejbližšímu) probuzení a vzkříšení.

V přípravě ku pojetí obsahu něžného tohoto výplodu básnického dobře poslouží, když učitel v rozmluvě dítkám objasní, jak ony pod teplou peřinkou v noci libě odpočívají a napotom ráno vesele z lůžka povstávají; a tak že má se to také s rostlinkami v zimě pod sněhem jsoucími.

Výklad slov atd.:

Padá lehýčko — velmi lehee, proto že tíže nemá. *Sypou je andělkové* — padají s hůry (jako s nebe, kde andělé sídlí). *Duchřínka oblaková* — oblaka. *Dřímají ve spánku klidném* — odpočívají v pokoji, jako by spaly. *Chovají se bezpečně* — nestrachují se ničeho. *Libá záře slunce je zbudí* — až slunce zase více bude svítiti a je ohřívati, budou opět růsti.

§. 55.

Cesta do školy.

Z tohoto článku bude as následní vyvoditi:

- a) Dítky chodily rády a pilně do školy, nezbájíce ani překážek sobě větších, jakých naskytuje se na př. v zimě a za počasí nepříznivého, byly pilny a neunaveny. Jak asi vedly sobě na cestě ku škole a domovu? (Krátké připomenutí některých pravidel školních.)
- b) Silnější hoši osvědčili po příkladu otce Antonínova lásku svou k malému ještě spolužáčkovi, prošlapávali mu cestu ve sněhu a převáděli jej přes lávku. Jak mohou dítky ve škole lásku k sobě na jevo dávat?
- c) Marie ukázala útrpnost svou s Antonínem, když poslala hochy napřed pro jeho otce a šla s ním pomalu sama v zadu. Jak mají dítky osvědčovati sobě na vzajem útrpnost i při jiných příležitostech? (Uvedou se na zkoušku příklady.)

- d) Chlapci byli ochotni a službovní, pospíšili sobě, jak byla Marie žádala, aby otce Antonínova brzy přivedli.
- e) Rodiče konají pro dívky své všecko rádi a ochotně, nelekajíce se ani obtíží a obětí sebe větších; a dívky mají býti za to hodné, pilné a mravné, když jinak nemohou se jim dosud odměniti.

Výklad slov:

Nepohoda — když prší, padá sníh a cestovati buď nelze aneb nelehko; vůbec nečas. *Naríkal* — stěžoval sobě, až bylo mu k pláči. *Těšila ho* — domlouvala mu, až počal býti veselejší. *Chalupník* — muž na venku, který má chalupu a něco polí a luk.

§. 56.

H u s a.

Viz opět č. 32 (Živočichové).

§. 57.

Staré lípy.

Stromy dosahují obyčejně vysokého věku; bývají staršími než lidé, proto že také vedou život právě spořádaný. Staré stromy, jimiž tu a tam domy, osady a obce honosí se, mohly by vypravovati v té příčině mladému pokolení lidskému tak všelicos, co v zapomenutí přišlo. Než, tato náhodou vypravuje *starzec* sám, čeho byly staré lípy svědkem. Světla se pod nimi škola.

Mimo to, co o způsobu svícení ve článku vypravuje se, přijde vhod, když zmínka učiní se také o tom, k čemu škola vlastně jest. Článek 14. staré čítanky II. dí:

„Ve škole učíme se Pána Boha znáti a k Němu se modliti. Zde se nám oznamuje, jak se máme chovati ke svým rodičům, bratřím a sestrám i ke svým bližním, aby se to i Pánu Bohu líbilo. Ve škole se učíme také čísti, psáti a počítati. Mimo to učíme se znáti věci, které Pán Bůh stvořil, i jak bychom jich měli užívatí k svému i bližních našich prospěchu.“

Výklad slov a míst:

Uhledná — na niž jest milo dívati se. *Vyniká* — vyznamenává se. *Prostřá se* — jest. *Svedl hru* — pohrál jistým způsobem. *Osvězení mysli* — občerstvení. *Bývá ukládáno* — dáváno za úkol. *Kmet* — muž stařícký. *Tulíce se k němu* — přibližující se k němu. *Prohodila* — pravila. *Zajásala* — vesele pokřikla. *Plný života* — zdravý a čilý. *Chatrná škola* — bídna, ve špatném stavu. *Povezbudil jsem* — poučením přiměl jsem. *Honositi* — chlubití. *Ozdobili* — okrášlili. *Řečnil* — mluvil. *Známka* — znamení. *Přisvědčil* — řekl, že tak tomu jest. Atd.

§. 58.

Bud' útrpný.

V článku nádepsaném *Stará chůva* pěkně jest naznačeno, jak, jsouce vedeni citem vděčnosti, máme zachovati se k osobám starým, jež pomáhaly nás vychovávatí a ošetřovati u věku útlém. Než jako velí nám povinnost, míti se takto laskavě a šetrně ku svým dobrodincům, nesmíme zapomínati ani na jiné lidi stařícké, kteří nám nebyli snad nikdy eos dobrého prokázali. Dokud měli sil, pracovali a byli touto prací svou jiným ku prospěchu; když však stářím sešli, nemohou již práci konati, v slabosti své o hůl se opírajíce, pokulhávají od místa k místu, jsou mladí lidé povinni míti s nimi trpělivost a chovati se k nim laskavě a podporně, jak vidíme toho krásný příklad na hodném Stanislavu.

Výklady slov a míst:

Berlička — hůlka, o níž staří a kulhaví lidé opírají se. *Cestu si značí* — ukazuje. *Nabídnul se* — řekl sám ze sebe, že ji povede. *Bezpečně* — jistě, bez úrazu. *Žehná mu* — prosí Boha, aby mu požehnal v životě. *Věští* — předpovídá.

§. 59.

Stín a strany světa.

V tomto článku netřeba mnoho vykládati, proto že látka, o níž tu jde, lehce jest pochopitelná. U pojmu „stín“ dobře bude poukázati také k tomu, že stín mívá tentýž tvar jako věc, jež stín vrhá. — Ve stínu za leta příjemné jest pobytí; jest se však míti na pozor, abychom, jsouce příliš ubřati, neulehali aneb nesedali v chladivém stínu do studené trávy.

O stranách světa učinili jsme již zmínku v č. 31. Zde bude toliko povšimnouti sobě blíže o nich látky v článku samém podané a sdělati úkol na konec uvedený.

Nebude také nevhod, jest-li že na př. poučíme dítky o tom, jak v lese na stromech poznáme, kde sever atd.

§. 60.

Žertovné otázky a odpovědi.

Vše, co tuto uvedeno, má více úkolem, aby mládež mile pobavila se. Výkladu není tu třeba; spíše vhod přišlo by, kdyby učitel měl po ruce ještě více takových otázek žertovných a předkládal je dítkám, jež odpověď nemají právě vypsanou, musily by přemýšleti a přiměřenou pomocí učitele rozlušťování předbíratí.

§. 61.

L o u k a.

V hodnou přípravou ku vysvětlení článku toho bude, když učitel, nechav sobě na př. od dítek vypravovati o sv. Mikuláši, přejde sám k tomu, jak taktéž šlechetní dobrodinci a přátelé dítek sbírají k štědrému večeru hojných dáreků a chudým dítkám je roz-dávají, jakož i při jiných příležitostech mnohého jim poskytují, jako šatů, kněh, papíru a j. Při tom bude na mysl uvesti jim, že tento cit útrpnosti, jehož zámožnější lidé k dítkám osvědčují, vzbuzuje v nich sám Bůh, jenž pečuje o dítky ještě mnohem více, než o kvítí polní, které přede tak skvostně odívá, než o zvířátka, která živí atd., a že nadobře jest naříkati chudým na nouzi, vě-dí-li o Pánu Bobu svém, jenž ničeho na světě nenechá zahynouti; tím méně člověka, ježž byl k obrazu svému stvořil.

Výklad slov a frází:

Louka rosou posetá — na louce jest mnoho rosy. *Trpytí se v lesku perlovém* — trpytí se jako perly lesklé. *Odtvá peřím* — nechává peří růsti. *Koberec* — látka utkaná, již pokrývají se po-dlahy pokojů lidí zámožných a vznešených. *Louku květovaným kobercem pokrývá* — nechává růsti na louce trávu a kvítí rozma-nité, což vše vyhlíží jak koberec květovaný. *Bůh šatí polní kvítí slácně* — Bůh dopouští, aby polní kvítí bujně rostla a krásně kvetlo. *Přiodtí* — dáti šatu. *Náviděti* — milovati. *Nenařlíkejte* — nebědujte, nežalujte velmi. *Dobrodíncec vzbudí* — učiní, aby lidé povšimnuli sobě vás a vám dobrotivě pomáhali.

§. 62.

K r o c a n.

Viz opět č. 32 (Živočichové).

§. 63.

K o r o p t v i c k y.

V článku tomto na jevo staví se péče staré koroptve o slabá ještě mladátka svá, jakož i také schytralost, u jaké překvapujících prostředků užila, aby dítky odvrátila od pronásledování maličkých a nabádala je, by všimaly sobě více jí staré, která pak v pří-hodnou dobu také jim ulítla.

Výklady slov, frází a vět:

Slunce převážilo se přes poledne — zašlo z místa, kde v letě v čas polední právě nad hlavami našimi stojí a velice hřeje. *Roz-mílí* — velmi milí a pěkní. *Klobnouti* — zobanem jim zasaditi

ránu. Proč takto chtěla učiniti? *Padne na jeteliště* — usedne. *Vleče se* — jako by ani běžeti ani lítnouti nemohla. *Ženou se* — utíkají. *Již je ta tam* — ulítla. *Jsou po různu* — jedno tu, po druhé jinde. *Volně* — zdlouhavě. *Zarazily se* — zůstaly u překvapení státi. *Ozývá se* — vydává hlas.

Nebude od místa, když dle možnosti i jiné podobné obrázky ze života koroptve uvedou se, na př.: jak pták tento plachý, byv pronásledován krahujcem, v úzkosti své vlihl muži vůkol jdoucím u v náručí, jako by ochrany u něho hledal.

Podobně, jak tuto o koroptvi vypravuje se, mohlo by poučení státi se na př. o slepicí, jak při každé blížíci se nehodě svolává a pod kříkla svá shromažďuje kuřátka.

§. 64.

Co říkáme o věcech neživých?

V článku tomto obsažena pouze látka, jež má sloužiti k tomu, aby dívky poznaly a naučily se, co jsou *slovesa* čili *časoslova*, a že mohou býti buď v *čísle jednotném* neb *množném*.

Aby však při opětém snad čtení aspoň poněkud v jistém směru duch dítek objevil se býti činným a mládež u proslovování se evičila, přijde vhod, když pokud lze budeme přičiňovati se k tomu, aby kratinké tuto věty buď rozšiřovaly aneb jaksí zaměňovaly se, a sice buď pronášením jich v čísle jiném, aneb uváděním jiných podmětů a výroků. Na př.:

1. *Jest mráz*, a lidé oblékají se v šat teplý. *Zima trvá* již dlouho. *Tepló bývalo*, ale nyní jest zima. *Jaro bude*, až slunce výše bude na obloze vystupovati. Atd.

2. *Dům stojí* na návrší. *Strom strní* na skále. *Kámen leží* na cestě. *Jablko na větví visí*. Jablka na větví visí. Atd.

3. *Slunce svítí*, září, vychází, zapadá. *Růže voní* velmi příjemně. *Peřina hřeje*. Peřiny hřejí. Atd.

§. 65.

Co zvláštního říkáme o zvířatech?

Podobně bude činiti také při tomto článku.

Dalším evičením bylo by tuto, když by učitel naváděl dívky, aby ještě i o jiných zvířatech takto vypovídaly. Na př.:

Lev řve, loví, pronásleduje kofisť svou. Atd.

§. 66.

Chromý a slepý.

V této bájece vysvětluje se nezvratná pravda, že když lidé na vzájem sobě v životě pomáhají, jeden se slabostmi druhého

strpení máje, snáze cíle svého docházejí. — Poučujme dívky, aby také takto činily.

Výklady slov, frásí a vět:

Ohtěli dostatí se na druhý břeh — chtěli přejíti tam. *Brod* — místo v řece, potoku, kde lze přejíti, a kde lidé ba i zvířata přecházejí. *Podraziti nohy* — uvesti k pádu. A j.

§. 67.

Liška i kachna.

V této bájce znamenáme, kterak moudrá a rozvážlivá kachna ušla chytré lišce, která chtěla ji uchvátit.

V odpovědi, již učiní dívky k poslední otázce v článku umístěné, vytkne se za pomocí učitele obsah celého článku náležitě.

Výklad některých slov a míst:

Vizte si pomoci — hleďte si pomoci. *Má rada je chatrná* — já bych vám špatně mohla poraditi. *Náhoda* — co stalo se a my neočekávali jsme.

§. 68.

Jeniček a huizdo.

Článek tento jest pěkným kusem dětské poesie — zobrazeno tuto, jak dívky vše vůkol sebe vidí živé a jak dále dle způsobu svého myslí, že každá věc v okolí jejich i stejuš k nám mluví. Zároveň obsahuje i také pokynutí, jak má se nakládati se zvířaty.

Výklad slov a míst:

Sípala — ozývala se jaksi chraplavě, jako na př. my, když nastuzení jsouce, máme v hrdle jakési škrábání. *Slituj se* — méj útrpnost. *Holátka* — ptáčkové holí.

§. 69.

Rozmluva před spaním.

Něžná a krásná básnička tato obsahuje pěkné poučení o tom, jak dobře a poučné jest všimati sobě způsobu právě přirozeného života ptáčků a naříditi dle toho také žití své. Dobře bude ukázati v přípravě ku pojetí obsahu článku na některé ptáky domácí a dítkám blízké, na př. slepice, holuby, kanárky, pěnkavky a j., jak záhy k večeru ubírají se na odpočínutí, aby posilnili se libým spánkem v hodinách nejpříhodnějších a ráno časně, když

doba nejpříhodnější, opět vstávali. — Ukažme také opak toho na lenivých dítkách a vyvozme smutné následky lenošení a žití nepřírozeného, jak u mnohých lidí jeví se.

Výklad slov, frází a vět:

Den bílý — když světlo jest. *K večeru nachýlí* — večer se blíží. *Poupátka chodí spat* — uzavírají se k večeru. *Sluněčko vstalo* — vyšlo. *Tráva rosná* — tráva, na níž jest rosa. *Vítalo slunce* — z něho se radovalo. *Jemu zazpívalo* — při východu slunce pělo (jak na př. skřivánek). *Záhy* — brzy, v čas. *Robě* — dítě.

§. 70.

Ptáčkovo lůžko.

Obsah této básně pěkně druží se k obsahu článku dřívějšího, který jest také k pojetí obsahu tohoto vhodnou přípravou. Bude přidati zde jen rozmluvu, vypravování o tom, co a jak činí ptáček k večeru, když za dne vše, co měl, vykonal (všecky písničky své vyzpíval), že jestě, než uléhá, vzdává hlasem svým díky Bohu za vše, co mu byl dal, a že přes den zachoval jej. Spinká pak pokojně, aby nabyl nových sil a mohl ráno opět počítí u chvalozpěvu žití nové. — Jest v tom poučení, jak i dítky mají po vykonané práci denní Bohu děkovatí, ukládati se v čas na lůžko atd.

Výklad slov, frází a vět:

Mhouří očička — jest ospalý. *Měkká postýlka* — hnízdečko, v němž měkké jsou věci (peří, mech atd.) *Zašveholí* — zazpívá, *Čistý hlas* — jasný a zvučný hlas. *Velebíl* — velice chválil. *Veselil* — obveseloval. *V lůžko* — hnízdečko. *Svým hlasem* — zpěvem. *Měj krásný sen* — ať se ti něco pěkného zdá. *Oslavil* — zpíval ku slávě.

§. 71.

Vrabece a vlaštovka.

Rozdíl povahy a způsobu života obou tuto uvedených ptáčků bude zvláště vytknouti v odpovědích na otázky:

- Co čte se tuto o vrabci a co o vlaštovece?
- Jaké mají býti dítky dle příkladů tuto uvedených a jaké býti nemají?

Výklad některých slov a míst:

Ubytuje se — učiní si obydlí. *Uhlazená* — jako pěkně učešaná. *Uhledně* — pěkně vyhlížejíci. *Hmyz obtížný* — hmyz, jenž nám a zvířatům činí nepohodlí a nepříjemnosti. *Zrna nalévají* — stávají se většími a silnějšími. *Dotěravý* — zaleze všude i do každé díry, kde ho míti nechtějí. *Potutelně* — jakoby posměvačně.

Skřivánek.

V přípravě ku vyrozumění obsahu překrásné této básničky stane se nejlépe, když bude učitel vypravovati dítkám o jistém otci, jenž jistého dne jarního časně z rána, ještě před východem slunce, vypravil se s dítkami svými do města, a jak muse jíti polem, rozmlouval s nimi o skřivánku, který jako na příklad lidem ještě za soumraku vznáší se vzhůru k nebesům, aby Pánu Bohu vzdal dík a chválu za to, že zůstal v noci zachován.

Výklad některých slov a míst:

Co tě ze sna budí? — co nenechá tě spáti? *Z láška puď* — vyháň z hnízdečka. *Sluněčko za horou dlí* — ještě nevyšlo. *Dobří i zlí si ještě hoví* — všickni lidé ještě odpočívají, a nikoho není venku viděti. *Koho zpěvem slavíš?* — komu ke cti a chvále zpíváš? *Vroucně* — z plného srdce. *Kam se ubíráš?* — kam lítneš? *Kde se staviš?* — kde až vysoko jsi? *Tratíš se mému zraku* — pořáde méně a méně tě vidím. *Vidím tě již jen ve mraku* — jsi již v oblacích. *Vzhůru se nosí* — letí do výšky. *Spěj k obloze* — Spěchej k nebesům. *Vzdej Tvůrci chválu* — chval Pána Svrchovaného.

Špaček.

Mezi ptáky, kteří především užitečností svou jsou lidem ku prospěchu a zároveň žertovností svou mnohé zábavy jim připravují, náleží špaček. Dítka ať samy jmenují jiné takové ptáky a vypravují nejprve volně o špačku, co o něm vědí, při čemž když učitel napomáhá, o všeličems jiném, o čem dítka dosud nebyly se dozvěděly, zmínka učiněna budiž. Také mohou dojíti vhodně výkladu některá slova, fráze atd., jako:

Hodný — velký. *Čtverák* — natropí rozličných kousků žertovných. *Domeček* — budka. (Hleďme při této příležitosti poněti dítka o výbornosti takového zařízení. Proč odlétá na zimu do teplejších krajin? Kterí ptáci činí taktéž? Jak jim říkáme?) *Ochočil se* — stal se krotkým. *Přívábila* — přilákala, přivedla. *Zná ji po šatě i po hlase* — pozná ji, když vidí ji obločenou a slyší ji mluvit. *Jest úlisný* — umí lichotiti se. *Sousto* — kousek. *Na svůj vrub* — k svému užitku. *Tajná skrývá se* — místo, o kterém hned tak nemá nikdo věděti, a kam věci ukryvá. *Lahodí oku* — líbí se oku. *Plete si všecko* — jedno do druhého vkládá. *Jinou notou* — jinou píseň. Atd.

§. 74.

Chlapec a kanárek.

Tuto pěkně a po básnicku vylíčen jest poměr dítek k milému jim kanárkovi, a dítky k největší radosti své znamenají u příležitosti této zvláštní způsob, za nimiž se něžné zvířátko toto pro zvláštní svou přichylnost líbí i lidem vůbec a mládeži zvlášť.

Výklad slov, frází a vět:

Nesu něco do zobáčku — k jídlu (ku žrádlu). *Rozplývá se* — roztéká čili mění se v roztok. *Pozamhouriť oči* — činí, jako by oči zavíral. *Opáčtm* — povím ještě jednou.

§. 75.

Jaké jsou věci dle míry a tvaru.

Jakkoliv tento článek opět toliko k účelům mluvnickým má sloužiti, lze přede opět i tato rozličná jiná cvičení — jako k opakování toho, co byly dítky již snad na I. stupni vyučování měly — předebrati. Na př.:

1. Povězte aneb napište, co vše jest dlouhé? co krátké? co tlusté? co tenké? co široké? co úzké? co vysoké? co nízké? co hrubé? co drobné? Atd.

2. Udejte vždycky dvě věci, jichž vlastnosti jsou protivné; na př.: Hrách jest kulatý, a stůl jest hranatý. Provaz jest tlustý, a nit jest tenká. Nůž jest ostrý, a motyka jest tupá. Atd.

3. Mohou býti přídavná jména postavena před podstatná a přidávána k tomu slovesa, aby takto věty tvořily se. Na př.: *Veliká* hora vyčnívá. *Široký* most se staví. Atd.

§. 76.

Křepelka na podzim.

Přípravou ku vyrozumění obsahu článku bude rozmluva o tažných ptácích a jich cestách, mezi které náleží také křepelka. Bude tu do podrobná také vylíčiti zvláštní způsob, jak tato zvířátka, cítíce a znamenajíce blížiti se dobu odchodu, shromažďují a svolávají se, aby přípravu na dalekou cestu konala a společně — ne tedy jednotlivě — odešla. Na př.: co a jak činí vlaštovky, skřiváci atd. Zároveň vytkne se, proč jednotlivě neodcházejí.

Výklad slov, frází a vět:

Křepelala — vydávala svůj zvláštní hlas (pět peněz, pět peněz). *Drobné děti* — malé, jednotlivé. *Kam se poděti* — kam odejítí. *Strojí se* — chystá se. *Za Dunajem* — ve východních krajinách.

§. 77.

Kocour a vrabec.

Lidé jsou rozličných od sebe vlastností a povah; především rozeznávají tu sluší lidí dobré a zlé. Jak známo, máme vyhledávatí sobě vždycky společnost dobrých a zlých varovati se. Stává se ovšem často, že i také se zlými lidmi sejdeme se a žijeme, kteřížto tváří se někdy, jako by byli upřímnými soudruhy našimi. Nevěřme ale a vizme, co událo se ubohému vrabčičku.

Výklad slov, frází a vět:

Byli vychováni v společnosti — pospolu. *Zdomácnělo* — uvyklo v domě. *Šlo to nahoru a zase dolů* — poskakovali, pobíhali sem tam. *Splácel mu pazourkem* — škrábl ho pazourkem. *Zápasili* — potýkali se. *Byli v hněvu* — rozhněvali se. *Dá se ku straně vrabčička* — zastával, bránil ho. *Vzdor* — když dělá jeden druhému, co tomuto nelíbí se. *Spor* — rozepře, hádka. *Schroustal* — snědl. *S lábostí* — s chutí. *Divil se lahodnosti* — divil se, že tak chutná. *Dotvrdil pravdy* — dokázal, že pravdivé. *Se zlým není dobré společnosti* — není dobře býti se zlým pospolu.

§. 78.

Jaké jsou věci dle barvy a osvětlení.

Tuto bude o látece článku v ten způsob pojednávati, jak ukázáno v č. 75.

§. 79.

Městečko, trh.

Dobře bude nyní uvéstí dítkám poněkud na paměť, co bylo vloženo v č. 41. o vesnici, aby na základě toho, co v tomto článku obsaženo, nabyly náležitého pojmu o městečku (městu) a dovedly učiniti rozdíl mezi oběma.

Dále bude zodpovídati během výkladu článku k vůli ožívání látky as otázky některé, jako: Co přinášejí na trh jednotliví řemeslníci a jiní živnostníci, rolníci atd. Cím rozeznává se trh týdenní od trhu výročního?

Výklad slov, frází a vět:

Plodiny polní — co z polí máme. *Náměstí* — prostranné místo ve městě (jak ve vsi náves.) *Zmařili by čas* — přišli by o čas. *Výrobek* — co vyrobí, z látece zhotoví se. *Šly z ruky do ruky* — od jednoho k druhému. A j.

Rozluštění úkolu na konec umístněného.

§. 80.

Moje a tvoje.

Po přečtení vyvodí se z povídky následovní:

- a) Obě děti byly poslušné, neboť činily, co jim matka byla nařídila.
- b) Vojtěch a Ludmila bratrsky se milovali, jeden chválil druhého; nikdo z nich nechtěl být chvály matčiny sám účasten; oni sami o sobě chvály pro sebe nehledali.
- c) Matka byla z toho velmi potěšena, že jsou děti její tak poslušny a hodny, a proto odměňovala jim také stejnou měrou.

Některá známá přísloví hodí se sem, jako: 1. *Dobré samo se chváí.* 2. *Kdo sebe chváí, chváí u jiných nenajde.*

Výklad slov:

Mléky — nemluvil ničeho. *Byla potěšena* — měla radost.

§. 81.

Jaké jsou věci dle chuti, čichu a hmatu člověka.

Také zde naloží se s látkou v ten způsob, jak ukázáno v č. 75.

§. 82.

Dobré děti.

Děti (sestry a bratři) mají se ve spolek milovati; má jeden druhému, jak jen lze, pomáhati, jeden druhého podporovati, a co velmi při tom důležité, nemají se dopouštěti žádného osočování a pomlouvání u rodičů, aniž slušno, aby jeden nad druhého vynášel se; jak pěkný o tom jest příklad v této povídce. — Z takovýchto hodných a dobrých dětí mají rodiče velké radosti a odměňují se jim za to všemožně.

Výklad slov, fráze a vět:

Opakovala svou otázku — ptala se znovu. *Co jí přibýlo* — o co má více. *Rovně* — stejně.

§. 83.

Koník a ovečka.

Báseňka tato předvádí nám dvě zvířata: tichou ovečku a bujného koníka, který v nepřízni své nechtěl zprvu dovoliti, aby ovečka napásla se na travičce zelené. — Ovečka trpělivě vyslechla jeho hrozby; napotom ale poučovala ho o tom, že oba mají tam pastvy

dosti, ba že i mnoho jiných zvířat našlo by tam ještě hojně výživy. Toto poklidné vysvětlení a poučení pohmulo konečně koně, že ovcí nečinil příkoří a snášel se s ní napotom dobře.

Výklad slov, frází a vět:

Škubala si travičku — pásala se. *Nepřiznivá* — nepřející. *Že se travou živi* — že jí tráva pokrmu poskytuje. *Řičel zlobivě* — jevil velkou zlost. *Mnoho hostí* — mnoho jiných zvířat. *Při hojnosti* — při množství. *Ukrotil se* — nezuřil již více, byl tichý. *Snášeji se bez závidsti, beze zloby* — jsou spolu svorně živi, aniž by jeden druhému čeho záviděl aneb zlobili se. *Luh* — pastviště.

§. 84.

Jaké mohou býti osoby.

Článek opět ku cvičení mluvnického určený. Bude dobře, když po skončeném výkladu tvarů a zjevů povědeme dítky k tomu, aby věty I. odstavce přenášely na číslo jednotné; v II. odstavci aby místo — kladly slova příhodná a napotom věty také z jednoho čísla na druhé uváděly.

§. 85.

Tak se chovej.

Článek toho nejvhodněji použije se k tomu, aby dítky po každém tuto odstavci, když došla v něm slova náležitého výkladu, odpovídaly k otázce tam uvedené. Na př.: Jaká byla proto Marie? Odpověď: Marie byla pořádná.

Na to obrátí se otázka takto: Jakými máte vy všickni býti? Odpověď: Máme býti pořádní. Učitel: Co máte činiti, abyste byli pořádní?

Máme do školy vycházeti z domova v pravý čas, sedati tam na místo vykázané a přinesti s sebou vždy všechno, čeho k učení právě potřebujeme.

Tak staniž se se všemi odstavci.

Výklad slov, frází a vět:

V pravý čas — ani dříve, ani později. *Nepovykovala* — ne-křičela. *Jak jest způsob lidí vzdělaných* — jak to lidé vzdělaní čini. *Nabízela se k posloužení* — říkala, že bude sloužiti. *Něčím se zabývala* — něco konala. *Že má dobré mravy* — že se dobře chová.

§. 86.

Okoun říční.

Viz čl. „Živočichové“ na str. 34.

§. 87.

Nespokojená rybička.

V článku tomto něžném líčí se, jak má býti každý spokojen se stavem svým a nežádati sobě, býti jiným, než jak Bůh, jenž u moudrosti Svě nejlépe věděl, k čemu se hodí, učinil jej.

Výklad slov, frází a vět:

Vedla nářek — naříkala, stěžovala sobě. *Vodinka mělká* — voda nehluboká. *Vešla do sítě* — chytila se. *Lapil* — chytil. *Kvapil* — spěchal.

§. 88.

Zpívejme.

Když jsme byli práce své náležitě vykonali, rádi se poobveselíme a zazpíváme sobě, abychom pookřáli a k novým pracem i síly i chuti nabyli. Tak činí také hodné dívky zvláště ve škole mezi hodinami k vyučování určenými aneb po škole.

Výklad slov, frází a vět:

Mají se ku práci — jdou do práce, pilně a rády pracují. *Ptáček pje* — zpívá. *Máj žití* — nejkrásnější doba mládí. *Slunko mladosti svítí* — s radostí mládí požíváme.

§. 89.

Píseň májová.

Chtějíce mládež ku pojetí obsahu básničky této dobře připraviti, vypravujeme o otcí, jenž dívky své v radostný den prvního máje vyvedl do krásné přírody Boží, kde znamenaly utěšené zjevy tuto líčené.*)

Výklad některých slov a vět:

Slunéčko teplé — slunéčko teplo vydávající. *Slunéčko na nás se směje* — slunéčko tak na nás působí, že až radostí smějeme se. *Po dlouhém spánku všechno okřeje* — po zimě opět v rostlinstvu vše počne se zelenati a kvésti, zvířata budou čilejšími atd. *Jasně nám zasvítej* — ať není mraků na obloze více. *Libovonná květinka* — květinka, která příjemně voní. *Pod hájem* — pod stromy háje. *Máji, věnce nám uplítej* — máji, buď takový, abychom mohli stále věnce z květinok plésti. *Libě* — příjemně. *Stinný háj* — háj, kde mnoho jest stínu. *Zdá se každému o samém ráji* — připadá každému, jako by v ráji byl a největší krásy spatřoval. *Máji, dlouho nám zakvítej* — máji, trvej dlouho.

*) Úplný výklad tohoto článku podali jsme v časopisu *Škola a život*.

J i s k r y.

Viz především č. 42.

V příčině způsobu výkladu stůj zde jeden příklad.

Jaká rána poletuje?

Učitel (po přečtení hádanky): O čem jest tuto řeč? Dítky: O ráně. Učitel: Kdy slyšíme ránu? Dítky: Když se vystřelí aneb něco spadne atd. Učitel: Jaká může býti rána? Dítky: Velká, malá. Učitel: Jmenujte některé předměty, které poletují (z místa na místo létají). Dítky: Ptáci, motýli a j. Učitel: Co myslíte, může rána také z místa na místo lítati? Dítky: Nemůže. Učitel: Jaká musí to býti as věc, po níž tuto v hádance táže se někdo, živá či neživá? (Vtipnější dítky budou snad již věděti, že myslí se tu *vrána*, kdyby ale mimo očekávání nikdo na to nepřišel, pomáhejme následovně: Učitel: Jmenujte některou živou věc, jejíž jméno má na konci *rána*.)

Rozluštění hádanek v článku tomto jest následní: Petrklíč, ubrus, komáři, čermák, jelen, podliška, robota, leden atd.

Chlapec a jiskerka.

Dítky nemají sobě s ohněm zahrávati, ani s věcmi, které jsou zápalné. V neopatrnosti a nezkušenosti své způsobují takto často nejen sobě (popálí se), nýbrž i jiným lidem škody ohromné; jak o tom éte se v tomto článku.

Výklad slov, frází a vět:

Jiskřička volá — vidí příležitost k tomu, že s obníčkem mohla sobě hráti. *Hbitá jiskra* — čerstvá jiskra. *Zaskočí do slámy* — vltne. *Sláma cítí jiskru* — jiskra ve slámě jest. *Ohněm se vznítí* — počne hořeti. *Plamen vzhůru šlehá* — do výšky mocně vystupuje. *Ohně odolá* — oheň potlačí, udusí. *Horem pádem* — v největším spěchu, kvapu. *Ves popelem lehá* — spaluje se. *Privábila* — přilákala.

Čmel a včela.

U této příležitosti bude po vylíčení toho, že jest včela obrazem *pilnosti a nezištnosti* a čmelák zase obrazem *lenivosti a sobectví*, následní vyvinouti pravdu: *Kdo jinému přeje, tomu bude opět přáno*. Dále upozorněme dítky na to, že tak jako včela i člověk *obětovný a šlechetný* všude, kde jen může, dobře činí a blahobytu obecnému

napomáhá; co zatím *sobec* dle způsobu čmeláka nejen sám nic dobrého a obecnstvu prospěšného nepodniká, ba více jiným podporovatelům zájmů vyšších překáží a jim vysmívá se.

Výklad některých slov a vět:

Plástve — vrstva voskových sklípků (buněk) s medem aneb bez medu. *Bujný* — velkou živost jevíci. *Břichopásek* — kdo jenom jí a o nic jiného nedbá. *Moří se* — pracuje příliš mnoho. *Ven se brátí* — ven lítati. *Sobec* — kdo jen pro sebe žije a jiným ničeho nepřeje. *Zhubněl a oslábml* — stal se hubeným a slabým. *Zahynul* — pošel.

§. 93.

Pilný mraveneček.

Tuto překrásná naskytuje se příležitost, aby učitel dítkám vhodným způsobem vysvětlil obsah vevýznamného hesla J. V. našeho nejmilostivějšího císaře a krále, jež zní: „Spojenými silami.“ Nechť dítky záhy již v utlém věku učí se znamenati, že tam, kde *různé síly v utěšený celek se pojt, jeví se i život právě krásný.*

Výklad některých slov a míst:

V rancčku — na zádech svých. *Nepřeješ si oddechu* — ani sobě neodpočineš. *Jak jsi pečlivý a dbalý o svůj krátký život* — jak staráš se o to, abys třeba jen krátko, přede ale dobře žil. *Druzi* — společníci. *Pojt skrovné síly* — mají sil malých, ale spojují je, aby zadosť učinily povolání svému.

§. 94.

Dráteník.

V přípravě ku pojetí obsahu budiž dítkám sděleno, že dráteníci přicházejí k nám ze země uherské, kde obývají krajiny méně úrodné, aby sobě a rodinám svým tuto výživu hledali, a že jsou to lidé pobožní, poctiví a vůbec hodní. Na to vytknuty buďtež hlavní myšlenky povídky:

- Dráteník přišel do bytu, jenž byl prázdný, a čekal, až někdo z lidí domácích přijde, aby nemohl odtud nikdo něčeho od-ciziti. Byl pozorný a opatrný.
- On sám mohl dobrovolně do bytu vejítí a něco zde vzítí, neučinil toho však, šlo mu o česť — byl poctivý.
- Když byl pán domu přišel a seznal, co bylo se událo, pochválil dráteníka za jeho opatrnost a poctivost, dav mu odměnu dosti velkou.

Některá vysvětlení:

Znameníť pán — velký, vznešený pán. *By se tam nevloudil* — by tam tajně nevešel. *Obdaril ho štědře* — dal mu dar velký.

§. 95.

Hled' se odsloužiti.

V tomto článku vypravuje se o hodné dívce, jak:

- a) rozpomínala se, že rodiče jí živi a vše dávají, čeho potřebuje, uznávala dobrodiní jí takto prokazované — byla *uznalá*;
 b) pomýšlela na to, aby, když nemůže se jim dosud ničím odsloužiti, aspoň nějakou radost jim způsobila — byla *vděčná*.
 Jakými máme i my také oproti rodičům býti? Jak můžeme a máme to osvědčiti?

Výklad slov, frází a vět:

Docházeti — choditi. *Zčervenají* — uzrají. *Navázala* — učinila.

Byly vděk — byly milé.

Podobné povídky dají se také v opačném smyslu sdělati; jako na př. tuto: Jak Karel neodsluboval se. Kde toho lze učiniti, staniž se tak.

§. 96.

Dítka a cizince.

Po vysvětlení obsahu článku dobře stane se, když učiní se dítkám následní otázky: Jakými byli Jan a Karel? Proč? Jakým byl Bartoš? Proč? Jakými máte i vy býti? A jakými býti nemáte? Kdo z nich byl ale nejhodnější? Proč? — Jak máme chovati se k cizincům?

Výklad slov, frází a vět:

Pocestný — kdo cestou jde. *Dal se s nimi do řeči* — mluvil s nimi. *Škaredil se* — díval se ošklivě. *Mumlal* — mluvil nerozumitelně. *Slušně* — jak se náleží.

§. 97.

Jaké jsou osoby a věci podle místa a času.

V článku tomto opět čistě mluvnického obsahu a rázu nelze nic jiného předebrati, než k čemu látka tuto snešená sama poukazuje, vyplniti totiž místa prázdná, čárkou (—) vyznačená.

Ponejvíce bylo by snad uváděti přídavná jména ve spojení s jinými podstatnými, než tuto jsou, jako: krajují strom, prostřední stál, domácí pán a p.

§. 98.

Děti a stromy.

Jako v č. 2. škola vhodně nazývá se zahrádkou dítek, dobře jmenují se tuto dítky stromky v háji rostoucími; a jako stromky

jsou z počátku malé a poznenáhla dorůstají, tou měrou mají z útlých dítek školních státi se dospělí lidé, tělem i duchem zdraví a silní.

Výklad slov, frází a vět:

Háj — malý lesík. *Drobné děti* — malé děti. *Zmohutněti na velké lidi* — státi se dospělými. *Sluší* — náleží.

§. 99.

Vrba matička.

Rodiče sestárnou a umrou; po nich zůstávají tu děti, které, řádně-li se odchovávají, utěšeně rostou a ve všem prospívají, jako větvičky staré vrby v zem úrodnou a dobře sdělanou zasazené zelenají se a k rozličným užitečným i rozkošným věcem napotom hodí se. (Na př. na koše, píšťalky atd.).

Tot stručný obsah první části článku; v druhé vypisují se zase nevinné radosti dítek, když na jaře z vrbiček dělají sobě píšťalky a vesele sobě vedou.

Výklad slov, frází a vět:

Vrba shrbená a staříčká — stáším jako k zemi nakloněna. *Hověla si* — pokojně rostla. *Chasa* — mladíci dospívající. *Srdce jí nebolí* — nemá útrpnosti ani slitování. *Podětalá* — podsekla. *Slunko teple zasvítlí* — vydává větší teplo, proto že výše na obloze již stojí. *Bystrý potok* — čerstvě tekoucí. *Chutě na vrbičky* — spěchejme s chutí k vrbičkám. *Jaro blaží nás* — na jaře máme mnoho radosti. *Píšťalky oklepávám* — dělám píšťalky z vrbi oklepáním a sejmutím kůry. Atd.

§. 100.

Jaké jsou věci podle původu svého.

Článek opět pouze v příčině mluvnického cvičení vložený; nevyžaduje jakéhosi výkladu věcného.

§. 101.

Hoch a kos.

Vypisuje se v článku tomto, jak milá jest každému tvorů svoboda, a že nenuceně nevyměnil by ji ani za jakékoliv nejvzácnější dary. Jest se z něho zvláště dítkám a lidem vůbec učiti, že není dobře ptáčky bez nevyhnutelné potřeby chytati a vězniti.

Výklad slov, frází a vět:

Jarý — mladý, bujný. *Trávný pálouček* — kde tráva bujně roste. *Spatřil* — uzřel, viděl. *Dám ti všecku pohovu* — budeš

žítí nejvýš pohodlně. *Líbá potrava* — pokrm chutný. *Ptáčkové srdečněji pěji* — zpívají veseleji. *Přirozeným zpěvem* — jak jim od přírody dáno. *Jím vnucený* — naučený z přinucení. *Domov své mladosti* — domov otecký, kde narodil jsi se. *Dětinský ráj* — z kruhu, kde dětem kynou radosti jako v ráji.

§. 102.

Jakou měrou.

Tuto bude pouze tvořiti II. a III. stupeň jmen přídavných, jak obsažena jsou v příkladech. Na př.: Kamení jest drobné nebo hrubé; písek jest drobnější než kamení, a kamení jest hrubší než písek. Atd.

§. 103.

Milé věci.

Vysvětlení staniž se v tento způsob:

Obláček louky mláček — lonka ráda má, když z obláčku na ni přší.

Rosička trávy matička — rosa občerstvuje trávu.

Kvítko země dítko — kvítka ze země vyrůstají, pocházejí.

Ptáček háje zpěváček — ptáček v háji pje.

Jahůdky lesní lahůdky — jahody v lese rostou a jsou nám lahůdkou.

Hvězdičky nebes jiskřičky — hvězdičky na nebi svítí.

Měsíček nadzemní poutníček — měsíček po obloze putuje.

§. 104.

Potrestaná lež.

Lháti zapovídá Pán Bůh a tresce také lháře, jako činí to také již rodiče doma a učitelé ve škole. Lhář však lží svou obyčejně již sám potrestá se; a byť by byla lež jen ze žertu, mívá přede často smutných následků, jak v článku tomto dočteme se.

O kom jest tuto řeč? Co povídá se zde o Hynkovi? (Jak činil? co stalo se mu?) Co zase o Bertě? Co o otcí?

Mluvme tedy vždycky jen pravdu!

Výklad slov, frází a vět:

Zámožný — bohatý. *Bráti slovo do oprávdy* — míti je za pravdu. *Zamrzěl se* — rozhněval se. *Vyvedla* — učinila. *Ryzí zlato* — čisté zlato, k němuž není jiného kovu přimícháno. *Ryzí pravda* — čistá pravda.

§. 105.

Čím se co dělá.

Opět pouhé ovičení mluvnické, které bude dle vyznačení čárkou vytknutého provesti.

Tu a tam lze ovšem doplněním, rozšířením vět věc samu poněkud učiniti zajímavější, zejména snad při opětném čtení. Na př.:

Očima hledím sem a tam a vidím všelicos. Ušima poslouchám a slyším hlas lidský, zvuk atd.

§. 106.

Poslušný Jaroslav.

Obsah této povídky jest:

1. Jaroslav učinil ihned, co mu otec nařídil; šel s psaním na poštu. 2. Cestou dal se svesti příležitostí lákavou, aby jen husary uzřel, a hnedle byl by zapomněl na povinnost svou. 3. Ještě v čas se však zpamatoval a pospíšil sobě rychle, kam jíti měl. 4. Vrátiv se, byl zarmoucen, že neviděl busarů; než brzy pocítil radosti, rozpomenuv se, že neprohřešil se proti povinnosti své.

Nejprve vykonejme, co nám nařizeno, potom teprv vyhledávejme vyrazení svého. *Přední ctnost jest poslušnost*, jakož poslušné dítky jsou krásné kvítky.

Výklad slov a míst:

Vmísil se mezi lid — zašel mezi lidi. *Emoutiti se* — býti smutným. A j.

§. 107.

Protivy v činění.

Doplňování, jak naznačeno.

Co měkne, to *netvrdne*. Co sehne, to *neroste*. Co taje, to *nemrzne*. Co vystupuje, to *nepadá*. Kdo bdí, ten *nespí*. Kdo hubne, ten *netlouštne*. Kdo se raduje, *ten se nermoutí*. Kdo *miluje*, nezávidí. Co *nezvěděl jsem*, toho nepamatuji. Co se *mi líbí*, to se mi neprotiví. Kdo *míčí*, nemluví. Kdo *chválí*, nehání. Kdo *šeptá*, ne-
křičí. Atd.

§. 108.

Stupňování činnosti.

Stejným způsobem jest i tuto činiti.

1. Kdo rychleji jde, *běží*; kdo velmi rychle běží, *utíká*.
  2. Kdo zvolna chodí, *kráčí*; kdo příliš zvolna kráčí, *loudá se*.
  3. Kdo velmi na hlas mluví, *křičí*; kdo příliš křičí, *muláká*.
- Atd., jak naznačeno slovíčky drobně vytisknutými.

§. 109.

Nemožnost a zbytečnost.

Zde naváděna budiž mládež, aby k otázkám odpovídala as takto:

Rychle nemůže se nikdo loudati.

Světla nemůže nikdo zhasiti po tmě.

Bezruký nemůže házetí.

Nahlas nemůže se šeptati.

§. 110.

Které činění v jiném jest obsaženo.

I v tomto čísle obsažená látka, s kterou nejinak budiž naloženo, než jak předešle ukázáno. Na př.:

Já píš, ty počítáš; oba se něíme.

Já skoumám, ty soudíš; oba myslíme.

Já plesal, ty jsi vyskal; oba jsme veselili se. Atd.

Mimo to snad dobře dalo by se, kdyby jednotlivé věty také v jiných časech byly pronešeny.

§. 111.

Poctivost.

Jako v článku „Potrestaná lež“ vyloženo bylo, že máme mluviti vždy pravdu, podobně zase tuto ukazuje se, jak třeba býti všude a ve všem poctivým, proto že poctivost jest krásná ctnost, dochází uznání, ba i odměny. (Viz na př. také článek „Dráteník.“)

Vypravování volné.

Výklad slov, frází a vět:

Stojí více — má větší ceny. *Zkoušeti vás* — poznati, jak smýšlíte a jací jste. *Želala jsem ztráty* — bylo mi líto, že ztratil se. *Nepatrné* — příliš malé. *Jest mi to pokynutím* — dává mně to znamení. *Dostála slovu* — učinila, jak slíbila.

§. 112.

Anděl strážce.

V přípravě ku vyrozumění a náležitému pojetí obsahu této něžné básničky staň se vypravování o tom, jak matka přechasto poučovala děcko své o andělíčku strážném, zvláště u večer, když ukládala je na lůžko a učila je modliti se: Anděli Boží, strážce můj. — O čem útlé dítky často slychají, o tom také často zdá se

jim. A tak stalo se i tuto, jen že dítko, natahující račinku, aby andělčeka objalo, procitlo a spatřilo milou svou matinku, která ovšem také, bdíc u něho, aby je hlídala, byla jako jeho andělem strážným.

Výklad slov, frází a vět:

Přelíbavý — přemilý, krásný. *Rdělo se* — červenalo se. *Den se budí* — počíná býti. *Spatřilo* — vidělo. *Ústa sladká* — ústa mluvící krásně.

§ 113.

Suť mírně o cizích slabostech.

Každý člověk má do sebe také slabosti jistých, neboť jsou lidé, jak praví se, nádoby křehké. Nemáme tedy slabostem jiných posmívati se, nýbrž míti s nimi útrpnost, proto že jest nám ohlížeti se po svých.

Co vypravuje se tu o Gustavu a co o jeho bratru? Jaký byl ten a jaký zase onen?

Výklad slov, frází a vět:

Obora — les obražený, kde chová se zvěř vysoká (jeleni, daňci). *Nevyrozumívám* — nepoznávám. *Mlčky* — nemluvili. *Ne-prodleně* — ihned. *Postavil se na odpor* — chtěl se protiviti. *Re-kovnost* — nebojácnost, statečnost. *Pošetilost* — hloupost. *Srdnatost* — zmužilost. *Ohvěl se* — třásl se. *Proběhli větrem* — rychle jako vítr. *Povaha* — jakých vlastností kdo neb co jest.

§. 114.

Císařská rodina.

Článek toho netřeba vykládat, dochází náležitého vysvětlení spolu ve článku „Národní hymna rakouská.“

§. 115.

Dobromyslnost.

V tomto článku vylíčena jest jemnocitná a přeušlechtilá povaha našeho císaře Pána, jak osvědčil ji již v nejtětlejším věku dětinství.

Výklad slov, frází a vět:

Šenbrun — letní zámek císaře Pána u Vídně, v němž tedy v létě se vznešenou rodinou svou sídlí. *Slunce pražilo* — bylo velké parno. *Rád vojenský* — pravidla vojenská. *Vznešený* — vysoké důstojnosti a cti. *Těžkou službu osladil* — poskytl mu za služby něco, co by ho těšilo. *Zarosily se mu oči* — plakal. *Princ* — mužský člen rodiny císařské. *Torba* — taška vojinů. Atd.

Pán Bůh dobrý jest.

Přípravu ku pojetí obsahu této básničky bylo by as následně naříditi:

Učitel vypravuje opět o jistém otci, který v neděli po službách Božích vyšel sobě s jediným synáčkem svým Vladimírem do polí na procházku a jak v krásné přírodě Boží rozmlouval s ním o všem, co byli krásného znamenali; tedy o modré a jasné obloze nebeské, o slunéčku, zemi, obilí, kvítí atd., jakož i o tom, že vše to učinil Bůh, Pán nejdobrotivější, k vůli lidem, aby dobře mohli žíti. Na to pustí se učitel v přiměřený rozhovor s dítkami a vyvodí, že všude, kamkoliv se ohlédnem, znamenáme dobrotu Boží; tedy i na slunci, které dává nám světla a tepla, i na kvítí, jež vůni svou nás občerstvuje, i na obilí, které pokrmu poskytuje atd.

Každý tento tvor že svědčí o dobrotivosti Pána Boha, každý že jako by k nám volal: „*Viz, mne učinil Bůh, který jest Pán nejdobrotivější!*“

Dítky takto mile dojaty, blaživého pocitu vděčnosti pocítí a ihned na to přijdou, jak majíce Pána Boha svého z celého srdce milovati, povinny jsou jej z plna srdce milovati, nehřešiti a dušičku svou čistou zachovati; poznají, že pouze pro Boha mají žíti a Jemu duši svou věnovati.

Výklad některých slov atd.:

Nebe a země skvějí se — na nebi a zemi jest tak krásně, jako by všude vše kvetlo. *Vše mluví ke mně* — vše ukazuje a dosvědčuje mi. *Slunéčko se směje* — slunce tak překrásně svítí, že radujeme se, také smějeme se. *Země se raduje* — my díváme se na krásnou tu zem jako na někoho, kdo má radost a veselí se. *Saď* — jako zahrada bez ohrazení č. plotu. *Háj* — mladý, menší les, kde zvláště jsou stromy lupenaté. *Luh* — místo bahnité, které porostlé jest olšovým a vrbovím. *Obilíčko, kvítí atd. radost cítí* — tak vypadá vesele, jako by dobrotu Boží znamenalo a radostí se hýbalo. *Ubože* — dítě útlé, které nemá ani jmění ani moci.

Den a noc.

Nejprve staníž se vysvětlení o tom, jak přichází, že den a noc pravidelně střídají se.

Má-li škola tak zvané tellurium, t. přístroj znázorňující pohybování se země okolo slunce, lebbe stane se o zjevu nadzmi-něném výklad; jinak ovšem bude v nedostatku jeho. Avšak i tuto snadno učitel pomůže sobě.

Vezme klubko, jehož středem propíchnut jest drát, a otáčeje klubko okolo drátu, upozorní dívky, že když proti světlu děje se to, jest jedna polovice světlejší a druhá zase tmavější. Na to dívky lehce pochopí, jak při pohybování se země okolo slunce, které ji osvětluje, podobně děje se, a takto den s nocí pravidelně střídají se. Aby ale dívky i znamenaly, jak poznenáhla světla i přibývá i ubývá, jak šerí se, svítá, rozednívá atd., vezměme k tomu větší kouli a postavme se k oknu, kouli otáčejíce.

Dítkám takto nebude těžko i poznati, že kdyby země najednou státi zůstala, měli by lidé na jedné polovici stále den, na druhé zase stále noc, což ovšem že dobrotivý Bůh míti nechtěl a proto i učinil, aby země stále okolo sebe (okolo své osy) pohybovala se.

V II. třídě nebylo by radno chtít snad obšírně vysvětlovati úkazy stínu a červánků; postačí, co tuto v čítance podáno dosti přiměřeně.

Vysvětlení slov a frází:

Vystupuje na oblohu — výš a výše na obloze se objevuje. *Mrak slunci zaclání* — mrak činí, že slunce dobře nevidíme, i že ono nemůže tak jasně nám svítiti. *Vítr oblaky přehání* — vítr sem tam mraky honí. *Šerí se* — počíná býti den. *Smráká se* — dělá se tma. *Poklid* — pokoj, odpočinutí. *Brlohy* — díry, peleše atd. *Vloudili se* — tajně vešli. *Zvelebení* — zlepšení.

Ku pojetí smyslu veršovaného článku, jenž na konci nalezá se, dobře poslouží, když upozorníme dívky, že na obloze nebeské nesčíslný jest počet hvězd, z nichž každá za moudrým seřízením Božím na svém jest místě a po své dráze se pohybuje, aniž by druhé překážela.

Vysvětlení slov a frází:

Tiché ovčičky — jež nenadělají hluku ani různic. *Hvězdičky se pasou po nebi* — jsou na obloze. *Měsíček jako pastýř je vodi* — zdá se, jako by měsíček, co nebeské těleso mnohem větší, měl menší hvězdičky pod dohledkou. *Neuráží* — nečiní nic, z čeho by druhá horšila se.

Roční časové.

118 Jaro. 119 Leto. 120 Podzim. 121 Zima.

Kdo chtěl by žákům II. třídy vysvětlovati, jak stává se, že máme čtyry počasí roční, as v té míře, jak stalo se v příčině výkladu článku „Den a noc“, nedobře činil by; proto že dívky ještě útlé nemohou věci tak těžkých pochopiti. Vždyť i přemnozí žáci škol středních nelehce vyznají se v oboru tom! Na tomto stupni vyučování postačí, když dívky vůbec znamenají, že čtyř těchto časů ročních stává, a když dobře všímají sobě změn v přírodě, jak v dobách těchto dějí se. Materiál v člancích nadzmiň-ných uložený poskytuje ostatně dosti příležitosti ku všestraunému po-

zorování a doplňování. Máme-li po ruce vhodných obrazů, které jednotlivé doby roční znázorňují, užijeme jich pilně; neboť takto nejlépe usnadníme poučování své a oživíme kostru mrtvých písmen čítanky. Vhodné básničky a písničky, obsahem svým k dobám téměř se nesoucí, výborně tuto poslouží. Hlavně pak neopomíjeme ukázovati mládeži, že tyto proměny časové právě svědčí o dobrotivosti, moudrosti a lásce Pána Svrchovaného.

Vysvětlení některých slov a frází:

Č. 118. *Jsou sobě rovny* — jsou stejně dlouhé. *Obilí ozimné* — které na podzim zasívá se. *Pučí* — vyráží. *Srdečné prozpěvování* — prozpěvování takové, jak slyšíme, když člověk od srdce krásně zpívá. *Pařeniště* — záhony, kde v době zimy rostliny umělým způsobem ku zrůstu se pohánějí. *Všecko hýbe se v užitečné práci* — všecko čerstvě a s užítkem pracuje.

Č. 119. *Země horkem pralme* — země horkem vysychá. *Klasy se plní* — zrní v klasech nalévá. *Požehnaná úroda* — co za požehnáním Božím urodilo se na polích. *Ruka Boží jest otevřená* — Bůh štědre uděluje darů milosti své.

Č. 120. *Zásoba* — čeho má člověk pro budoucnost více, než právě potřebuje.

Č. 121. *Stromovi se obaluje jinovatkou* — na stromy napadá tolik jinovatky, že jsou v ní jako zabalené. *V zimě odpočívá země* — nic ze země nevyrůstá. *Země se probuzuje ze sna* — rostliny počínají opět v zemi růsti. *Stvořitel dává jarnímu větru váti* — jarní vítr vane, jak Pán Bůh ustanovil.

§. 122.

Č a s.

Vše, co tuto obsaženo, znají děti již z doby propravného vyučování názorného a proto vyznají se v článku samém dobře. Nebude tu třeba než opět doplňovati, aby na př. děti udávaly, co děje se v jednotlivých měsících, jakož dobře bude pověděti jim též o hodinách rozličného druhu atd. Zvláštní radost způsobí jim vykládání počtu dní každého měsíce na kloubech a důlkách u záprstí.

§. 123.

Bůh všudy přítomný.

Na základě obsahu dřívějších článků lehkou bude učiniti přípravu k pojetí obsahu článku tohoto; když totiž učitel vypravuje dětem o otci, jenž za teplého dne u večer při západu slunce seděl s dětmi svými v zahrádce a poučoval je o zjevech právě se vyskytujících, jak t. byla by noc tmavá, kdyby krásný měsíček

ji neosvětloval. Na to přirozeně lehce bude mu upozorniti nyní žáky své, že tak, jak měsíček činí noc světlou, Pán Bůh svou mocí vše na světě — tedy na nebi a na zemi — udržuje a oživuje, a že bez Boha vše zašlo by a přestalo.

Výklad slov a frází:

Spanile vychází — překrásně. *Hvězdičky jej provázejí* — hvězdičky jsou vůkol něho. *Měsíc noc osvětluje* — měsíc v noci svítí a zář od sebe vydává. *Mocí všechno naplňuje* — moc jeho jest všude znamenati. *Kde moře leží* — v hlubinách mořských. *Kde slunce běží* — na obloze nebeské. *Kde zahrady kvetou* — kde jsou stromy a rostliny. *Kde se skály věží* — kde jsou skály jak věže nesmírně vysoké. *Poušť* — krajina neúrodná, kde nic neroste, lidé nebydlí. *Palác* — veliká a skvostná budova, kterou obývají lidé vznešení, knížata atd. *Duch Páně* — Bůh neviditelný jako pouhý duch. *Naplňuje okrasou země* — jest všude, na všech místech země a vůkol nich.

§. 124.

Rakouská národní hymna.

Hymna národní nejlepšího místa nalezá po člancích dějepisných, na které bohužel čítanka naše hezky zapomněla. Dítě uvedeno v obor dějin vlasteneckých a panovníků, poznalo příklady poctivosti, zbožnosti a síly u víře, obětavosti a hrdinnosti; cit jeho jest mocně rozechvěn, srdce jeho plápolá láskou ku krásné vlasti a nejmilostivějšímu císaři a králi. Nyní propůjčej všemu, co duši jeho naplňuje, výrazu pravého; nyní může na perutích zpěvu nadšení své projevit. A tak stanou se pocitové jeho skutkem, jenž pohybuje se zatím ještě v kruhu užším, dodá paži jeho síly a srdci ušlechtilé zmužilosti.

Avšak skutečnému zpěvu musí předcházeti vyrozumění obsahu.

I. sloka.

Za co prosíme Boha v prvních dvou verších? **Zachovej nám** znamená: Popřej života dlouhého a blahého. Povězte to celé jinými slovy. Za co prosíme dále? Ať z víry moc mu plyne. Aby, jako věře pevně v Boha, byl stále mocnější. Ať je moudrým vladařem — ať moudře v zemích svých vládne ku prospěchu a blahu celé říše a všech národů. K čemu dále vybízíme? Hajme vždy koruny Jeho. Hajme po všechny časy a po celý život posvátné osoby Jeho i všech zemí, v nichž vládne, proti každému koliv nepříteli. O čem napotom konečně tuto zpíváme? Osud trůnu Habsburského

Rakouska jest osudem. Jak vede a povede se panovníku našemu ze slavného rodu Habsburského pocházejícímu, tak vede a povede se celé říši a všem národům jejím.

II. sloka.

K čemu se tuto společně vybízíme? Pláme věrně povinnosti. Čiňme každý ve svém stavu a povolání, čeho činiti máme. Chraňme právo počestné. Přičiňme se všemi silami, aby každý zůstal ve právu, které mu náleží, a nepřipouštějme, aby někomu bezprávi dalo se. A když třeba, s ochotností v boj se dejme statečně atd. Kdyby potřeba toho žádala, abychom k ochraně císaře a krále svého, jako i zemí Jeho, se zbrání v ruce měli proti nepříteli do pole vytáhnouti, učiňme toho ihned a rádi a bojujme udatně, nešetříce ani statků, ani krve, ani životů svých po příkladu slavného a udatného vojska, jemuž vděčni býti máme za to, že tolikerym vítězstvím oslavilo naši vlast.

III. sloka.

K čemu vybízíme tuto? Čeho nabyl občan pilný, vojín zbrání zastávej. Jmění a statky, jichž byl sobě vydobyl každý z obyvatelů svým přičiněním a namáhavou prací, ať hájí vojín zbrání svou a ošetřuje, aby nepřišly na zmar. Uměním a vědou silný duch se vzmaňej, jasně skvěj. Učme a vzdělávejme se pilně, abychom, vědouce a majíce mnoho, byli ducha vznešeného, rozumu bystrého, srdce ušlechtilého a vůle pevné, nezvratné.

Za co prosíme dále Pána Boha? Bože, slávy rač popřítí, žehnej vlasti milené. Slunce Tvé necht v míru svítí na Rakousko blažené. Aby učinil vlast naši slavnou a požehnal jí a aby popřál nám míru stálého, v němž by vše zkvétalo ku blahu a štěstí celé říše, až by i slunce radostně se při tom usmívalo.

IV. sloka.

K čemu vybízíme tuto? — Stůjmež k sobě každou chvíli. Podporujme a ochraňujme jeden druhého. Svornost jenom moci dá. Neboť v nesvornosti neměli bychom ani síly ani moci. Spojené kdo vládnou síly, snadno vše se vykoná. Jednotlivci sami málo dovedou, jest-li že nespojí sil svých ku cíli vytknutému. Když se ruka k ruce vine. Když jeden druhému pomocné ruky podává. Pak se dílo podaří. Pak podniknutí své zdárně ukončíme. Bude-li jeden národ rakouský milovat a podporovat druhý, a budou-li všickni na vzájem pečovat o zdar a blaho celé říše, nešetříce ani namáhání ani života: tuť odoláme každému nepříteli, a říše naše

navždy potrvá. Říše Rakouská nepomine. Majíce pevný úmysl takový a odhodlanost k tomu pevnou, jakož i neobmezenou, vroucí lásku a věrnou oddanost dětinskou k nejmilostivějšímu panovníku svému, voláme: Sláva vlasti a císaři!

V. sloka.

Císaři po boku vládne — vládne vedle něho. Rodem, duchem spřízněna — z příbuzenstva Jeho a mající tak vznešených vlastností a ctností. V kráse, kteráž neuvadne — kteráž nikdy nezajde, t. j. hlavně krása duše spanilé a šlechetné; císařovna vznešená.

Za co prosíme u vroucném zanícení konečně? Bože, račiž rozkvět nový Habsburskému rodu dát! Bože, račiž učiniti, aby jako na jaře každého roku rozkvétá přeutěšeně život v krásné přírodě, také nejjasnější rod panovnický, dům Habsburský, za panování císařských manželů v bujaré síle a v nadě objevil se. Františkovi Josefovi, Alžbětě rač požehnat!

Obsah.

A. Část methodická.

Čís.	Str.	Čís.	Str.
1. Úkol druhé čítanky	7	7. Vykládání povídek a vyprávěnek	13
2. Čtení	8	8. Vykládání článků popísaných	16
3. Vykládání vůbec	9	9. Vykládání článků básnických	17
4. Vykládání slov	9	10. Nástiny výkladů	18
5. Vykládání vět	10	11. Mluvnice a pravopis	19
6. Vykládání článků celistvých	12	12. Čemu mládež z II. čít. učí se	20

B. Část praktická.

1. S Pánem Bohem	21	32. Živočichové	34
2. Zahradka dítěte	21	33. Kterak pes pánu svému život zachránil	35
3. Máš rozum	22	34. Břiza — miza	35
4. Měřím	22	35. Pozemky	35
5. Přemáhej žádost svou	23	36. Buď trpěliv	36
6. Co je příroda	23	37. Kůň a kočka	36
7. Jak Bůh stvořil svět	24	38. Jak rozdílně se kterým koním vede	37
8. Ke Tvůrci světa	24	39. Kocourek a veverka	37
9. Věc přírodní — výrobek lidské práce	25	40. Růže — kůže — důl — půl	37
10. Pevná vůle	25	41. Selský statek. Vesnice	37
11. Člověk, zvíře, rostlina, nerost	25	42. Dovtip se	38
12. Zvuky a hlasy	26	43. Vůl a jelen	38
13. Německá tiskací písmo	26	44. Mléko	38
14. O člověku	26	45. Kozel a liška	39
15. Hlava	27	46. Cesty	39
16. Pořádek v rodině	27	47. Neškodíme stromům	40
17. Veliká písmena	28	48. Nemoudrý ovčák	40
18. Tatínek toho nevidí	28	49. Vrána u džbánu	40
19. Látka — výrobek	29	50. Blyskavý kamének	41
20. Brána — řada	29	51. Pramen, potok	41
21. Neděle	29	52. Potůček	42
22. Vrána — brána — džbán — pán	30	53. Boby — zoby	42
23. Jméni	30	54. Snh	43
24. Chudé dívky	30	55. Cesta do školy	43
25. Led — med	31	56. Husa	44
26. Nikdo bez práce nejlí koláče	31	57. Staré lípy	44
27. Stará chůva	31	58. Buď útrpný	45
28. Samota	32	59. Stín a strany světa	45
29. Tisk — zisk	32	60. Zertovné otázky a odpovědi	45
30. Bratr a sestra	32	61. Louka	46
31. Domov — obec	33		

Čís.	Str.	Čís.	Str.
62. Krocán	46	94. Dráteník	57
63. Koroptvičky	46	95. Hleď se odsloužití	58
64. Co říkáme o věcech neživých	47	96. Dítky a cizince	58
65. Co zvláštního říkáme o zvířatech	47	97. Jaké jsou věci podle místa a času	58
66. Chromý a slepý	47	98. Děti a stromy	58
67. Liška a kachna	48	99. Vrba matička	59
68. Jeníček a hnízdo	48	100. Jaké jsou věci podle svého původu	59
69. Rozmluva před spaním	48	101. Hoch a kos	59
70. Ptáčkovo lůžko	49	102. Jakou měrou	60
71. Vrabec a vlaštovka	49	103. Milé věci	60
72. Skřivánek	50	104. Potrestaná lež	60
73. Špaček	50	105. Čím se co dělá	61
74. Chlapec a kanárek	51	106. Poslušný Jaroslav	61
75. Jaké jsou věci dle míry a tvaru	51	107. Protivý v činnosti	61
76. Křepelka na podzim	51	108. Stupňování činnosti	61
77. Kocour a vrabec	52	109. Nemožnost a zbytečnost	62
78. Jaké jsou věci dle barvy a osvětlení	52	110. Které činnosti v jiném jest obsaženo	62
79. Městečko, trh	52	111. Poctivost	62
80. Moje a tvoje	53	112. Anděl strážce	62
81. Jaké jsou věci dle chuti, čichu a hmatu	53	113. Sud' mírně o cizích slabostech	63
82. Dobré dítky	53	114. Císařská rodina	63
83. Koník a ovečka	53	115. Dobromyslnost	63
84. Jaké mohou být osoby	54	116. Pán Bůh dobrý jest	64
85. Tak se chovej	54	117. Den a noc	64
86. Okoun říční	54	118. Jaro	65
87. Nespokojená rybička	55	119. Leto	65
88. Zpívejme	55	120. Podzim	65
89. Píseň májová	55	121. Zima	65
90. Jiskry	56	122. Čas	66
91. Chlapec a jiskorka	56	123. Bůh všude přítomný	66
92. Čmel a včela	56	124. Rakouská národní hymna	67
93. Pilný mravoneček	57		